

SKRIPTA ZA ZAKONODAJNI DEL IZPITA IZ VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE

AVTOR: DAMJAN TUŠAR

(IV. del in Vire dopolnil Borut Šantej, december 2018)

Vsebina

I. USTAVNA UREDITEV	4
1. Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti in Republike Slovenije	4
2. Splošno o Ustavi Republike Slovenije in njena temeljna načela	4
3. Človekove pravice in temeljne svoboščine	6
4. Gospodarska in socialna razmerja	8
5. Državna ureditev	9
5.1. Državni zbor	9
5.2. Državni svet	11
5.3. Predsednik republike	11
5.4. Vlada	12
5.5. Uprava	13
5.6. Obramba države	13
5.7. Sodstvo	14
5.8. Državno tožilstvo	14
5.9. Odvetništvo in notariat	14
6. Lokalna samouprava	14
7. Javne finance	15
8. Ustavnost in zakonitost	15
9. Ustavno sodišče	16
10. Postopek za spremembo ustave	16
II. DELOVNOPRAVNA ZAKONODAJA	17
1. Sklenitev in prenehanje delovnega razmerja	17
1.1. Sklenitev delovnega razmerja	17
1.2. Prenehanje delovnega razmerja	18
2. Obveznosti pogodbenih strank	18
3. Delovno razmerje za določen in nedoločen čas	19
4. Pripravišтво	19
5. Poskusno delo	20
6. Delovni čas, odmori, počitki, dopusti	20
7. Varstvo pravic delavcev	20
8. Posebnosti delovnopravne ureditve na področju kulture	21
III. OSNOVE PRAVNE UREDITVE NA PODROČJU KULTURE	22
1. Opredelitev zavodov	22
2. Ustanovitev zavodov	22
3. Dejavnosti zavoda	22
4. Opravljanje javne službe	22
5. Organi zavoda	23
6. Financiranje zavodov	24

7.	Posebnosti ureditve javnih zavodov na področju kulture	24
8.	Uresničevanje javnega interesa na področju kulture	25
8.1.	Nosilci javnega interesa	25
8.2.	Načini uresničevanja javnega interesa.....	26
IV.	OSNOVE PRAVNE UREDITVE NA PODROČJU VARSTVA KULTURE DEDIŠČINE.....	28
1.	Ustavna ureditev varstva kulturne dediščine.....	28
2.	Opredelitev pojma kulturna dediščina.....	28
3.	Javna korist varstva kulturne dediščine	28
4.	Lastninska pravica na kulturni dediščini	29
5.	Register kulturne dediščine	30
6.	Nepremična dediščina.....	31
6.1	Nepremična dediščina in načini njenega varstva	31
6.2	Registrirana dediščina	31
6.3	Nepremični spomeniki.....	32
6.4.	Varstvena območja dediščine	34
6.5	Posegi v dediščino (kulturnovarstveni pogoji, soglasja in mnenja)	34
6.6	Varstvo kulturne dediščine v planih	37
7.	Varstvo arheološke dediščine.....	37
8.	Premična dediščina	38
8.1	Vpis v register	38
8.2	Premični spomeniki	38
8.3	Nacionalno bogastvo.....	39
9.	Nesnovna dediščina.....	40
10.	Pravice in obveznosti lastnika kulturne dediščine	41
11.	Javna služba varstva kulturne dediščine	41
VIRI	43

I. USTAVNA UREDITEV

1. Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti in Republike Slovenije

Slovenija je postala samostojna in neodvisna država 25. junija 1991 s sprejetjem Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. S tem ustavnim aktom, ki je izhodišče slovenskega ustavnega sistema, je Slovenija na svojem ozemlju pravno vzpostavila vrhovno in enotno oblast in prekinila svojo povezavo s takratno Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Dne 23. decembra 1991 je bila nato sprejeta Ustava Republike Slovenije, ki je, izhajajoč iz temeljne ustavne listine, kot vrhovni pravni akt nove države določila temeljne nove državne oblasti ter položaja posameznikov Republiki Sloveniji.

S temeljno ustavno listino je, kot je bilo že rečeno, Slovenija postala samostojna in neodvisna država, zanjo je prenehala veljati ustava SFRJ. Z listino so se opredelile tudi meje Republike Slovenije (mednarodne priznane meje med nekdanjo SFRJ ter Avstrijo, Italijo in Madžarsko v delu, v katerem te države mejijo na Republiko Slovenijo, ter meja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško v okviru dotedanje SFRJ).

S temeljno ustavno listino se je Republika Slovenija zavezala tudi k spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter zagotovila spoštovanje pravic italijanski in madžarski narodni skupnosti v Republiki Sloveniji.

Na dan 25. junija v Republiki Sloveniji praznujemo dan državnosti (neodvisnosti).

Kot ključni datum za nastanek slovenske države pa se ne sme pozabiti omeniti tudi 23. decembra 1990, ko je bil izveden plebiscit, na katerem so ljudje odločali o tem, ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država. Velika večina državljanov (88,5 % vseh glasovalnih upravičencev) se je izrekla za samostojno in neodvisno državo. Dne 26. decembra 1990 so bili razglašeni rezultati plebiscita. Na ta dan v Republiki Sloveniji praznujemo dan samostojnosti.

2. Splošno o Ustavi Republike Slovenije in njena temeljna načela

Ustava Republike Slovenije (v nadaljnjem besedilu: Ustava) je najvišji pravni akt v Republiki Sloveniji. Z njo morajo biti v skladu vsi zakoni, podzakonski predpisi, drugi splošni akti ter tudi mednarodne pogodbe.

Ustava zagotavlja demokratični politični sistem, s parlamentarno obliko državne oblasti, ter pravno in socialno državo. Med pomembnejšimi ustavnimi načeli so še načelo ljudske suverenosti, načelo delitve oblasti, načelo oziroma pravica do samoodločbe, načelo varstva človekovih pravic ter posebnih pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti, načelo ločitve države in verskih skupnosti ter nenazadnje zagotovitev lokalne samouprave. Poleg teh in različnih drugih načel ustava ureja varstvo posameznih človekovih pravic in temeljnih svoboščin, državno ureditev (predvsem zakonodajno, izvršilno-upravno in sodno oblast), gospodarska in socialna razmerja, javne finance, ustavnost in zakonitost ter postopek za spremembo ustave.

Na tem mestu velja nekoliko bolj omeniti nekatera temeljna načela ustave.

Slovenija je demokratična republika (1. člen). Navedeno pomeni, da imamo v Sloveniji republikansko obliko vladavine, kar pomeni, da šef države ni monarh, ampak je to Predsednik republike. Ustavno načelo demokracije pomeni, da je v Republiki Sloveniji suveren ljudstvo. Suverenost ljudstva se izraža s tem, da ima le-to oblast ter da vsa oblast izhaja iz njega.

Slovenija je tudi pravna in socialna država. Pravna država ima tri bistvene elemente:

1. posegi države v sfero posameznikov morajo biti sorazmerni;
2. varstvo zaupanja v pravo (npr. prepoved povratne veljavnosti predpisov – prepoved retroaktivnosti, prepoved poseganja v pridobljene pravice);
3. jasnost in določnost predpisov (namen zakonske ureditve mora biti jasno razviden, ukrepi za doseg tega namena natančno opisani; določbe predpisov morajo biti jasne, razumljive in nedvoumne, v nasprotju predpisi povzročajo negotovost in s tem tudi nezaupanje v pravo).

Načelo socialne države zahteva, da mora država pri oblikovanju predpisov in njihovem izvrševanju upoštevati interese vseh skupin prebivalcev, še posebej tistih s slabšim socialno-ekonomskim položajem in tistih, ki zaradi svojega šibkega položaja ne morejo ustrezno uveljavljati svojih interesov. Država je dolžna z aktivnimi ukrepi nuditi aktivno pomoč tistim, ki so je zaradi svojega neugodnega položaja potrebni. Načelo socialne države pomeni, da je treba vsakomur zagotoviti možnosti za dostojno življenje.

Načelo delitve oblasti izhaja iz 3. člena Ustave. Oblast se v Republiki Sloveniji deli na zakonodajno, izvršilno in sodno. Delitev oblasti izhaja iz spoznanja, da oblast zaradi zlorabe ne sme biti absolutna. To zlorabo se preprečuje z delitvijo oblasti, kjer ena veja oblasti izvršuje le del oblasti ter je hkrati tudi pod nadzorom druge veje oblasti (sistem zavor in ravnovesij). Tako npr. vlada po eni strani vodi državo, na drugi strani pa je vezana na zakone, ki jih sprejme parlament (Državni zbor) ter je hkrati odvisna od njegovega zaupanja. Kot drug primer se lahko navede npr. razmerje med državno upravo in sodstvom. Državna uprava izvršuje zakone in druge predpise, vendar pa so njeni akti (npr. odločbe) podvrženi sodnemu nadzoru z vidika zakonitosti.

Določba 3. a člena Ustave omogoča, da Republika Slovenija prenese izvrševanje dela suverenih pravic na mednarodne organizacije, ki temeljijo na spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin, demokracije in načel pravne države, ter vstopi v obrambno zvezo z državami, ki temeljijo na spoštovanju teh vrednot. Navedena določba je bila vnesena v Ustavo ob vstopanju Republike Slovenije v Evropsko unijo in NATO.

Skladno s 4. členom Ustave je Republika Slovenija ozemeljsko enotna in nedeljiva država. Navedeno pomeni, da ni dopustno (brez spremembe ustave) se odpovedati kateremukoli delu državnega ozemlja, ki je opredeljeno s temeljno ustavno listino, kot tudi na njenem ozemlju vzpostavljati državotvornih enot.

Iz 5. člena Ustave izhaja načelo spoštovanja človekovih pravic in temeljnih pravic. Gre za načelno določbo, ki je v nadaljevanju Ustave konkretizirana s posamičnimi določbami o človekovih pravicah in temeljnimi človekovimi pravicami (glej II. poglavje Ustave).

Pomembno je tudi načelo, ki izhaja iz 7. člena Ustave - to je načelo ločenosti države in verskih skupnosti. Z navedenim načelom se zagotavlja nevtralnost države do vseh ver in prepričanj ter preprečuje njeno poseganje v njihovo avtonomnost. Država se na podlagi navedene določbe ne sme vezati na nobeno versko skupnost, nobene ne sme diskriminirati ali privilegirati, verske skupnosti pa so na svojem področju avtonomne in samostojne.

Skladno z 9. členom je v Republiki Sloveniji zagotovljena lokalna samouprava, ki se skladno z veljavno ureditvijo uresničuje na nivoju občin (pokrajine, ki so tudi predvidene z ustavo, še niso bile ustanovljene).

Izredno pomembno načelo našega ustavnega sistema je tudi načelo enakosti, s katerim se vsakomur zagotavlja, ne glede na njegove osebne okoliščine (spol, vera, politično prepričanje, izobrazba,...), enakost pred zakonom. Navedeno načelo zahteva od države, da enake primere ureja enako, različne pa drugače od prej navedenih, vendar znotraj okvira različnosti zopet enako. Za vsako različno obravnavanje je treba izkazati stvarno opravičljive razloge.

3. Človekove pravice in temeljne svoboščine

Človekove pravice in temeljne svoboščine se uresničujejo neposredno na podlagi Ustave. Navedeno pomeni, da je z zakonom možno predpisati le način njihovega uresničevanja in še to samo takrat, kadar tako določa Ustava ali je to nujno zaradi narave posamezne pravice. V nadaljevanju je treba opozoriti tudi na zelo pomembno določbo Ustave, po kateri so človekove pravice in temeljne svoboščine omejene samo s pravicami drugih (v tem primeru je treba pri zakonskem normiranju upoštevati načelo sorazmernosti) in v primerih, ki jih določa ustava, ter da je zagotovljeno njihovo sodno varstvo.

Omeniti velja, da je človekove pravice in temeljne svoboščine izjemoma dopustno razveljaviti ali omejiti samo v vojnem in izrednem stanju (16. člen Ustave). Vendar so tudi v takšnem stanju nekatere pravice in svoboščine nedotakljive (nedotakljivost človekovega življenja, prepoved mučenja, varstvo človekove osebnosti in dostojanstva, domneva nedolžnosti, načelo zakonitosti v kazenskem postopku, pravna jamstva v kazenskem postopku in svoboda vesti).

Človekove pravice in temeljne svoboščine lahko zelo v grobem delimo na tiste, ki so kot take dane posameznikom in v katere država ne sme posegati (pravice negativnega statusa; npr. nedotakljivost človekovega življenja, svoboda gibanja, svoboda združevanja, svoboda vesti, ...), ter pravice, ki jih je dolžna zagotavljati država (pravice pozitivnega statusa; npr. pravica do socialne varnosti, posebno varstvo otrok, materinstva, očetovstva, družine, pravica do zdravstvenega varstva, pravice invalidov,...).

V nadaljevanju je naštet in na kratko obrazložena velika večina posameznih človekovih pravice in temeljnih svoboščin, ki jih zagotavlja Ustava:

- nedotakljivost človekovega življenja (v Sloveniji ni smrtne kazni),
- prepoved mučenja,
- pravica do osebne svobode, ki se jo sme omejiti samo v primerih, določenih z zakonom (npr. izvedba kazenskega postopka – odreditev pripora),
- varstvo človekove osebnosti in dostojanstva,
- enako varstvo pravic v postopkih pred sodišči, drugimi državnimi organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil (prepoved neenakopravnega

- obravnavanja, nepristransko obravnavanje, zahteva po poštenem postopku in ustreznem odločanju, nedopustnost odstopanja od ustaljene (sodne) prakse, če za to ni nekih opravičljivih razlogov),
- pravica do sodnega varstva (pravica posameznika, da o njegovih pravicah, dolžnostih in obtožbah odloča neodvisno, nepristransko in z zakonom ustanovljeno sodišče),
 - javnost sojenja,
 - pravica do pravnega sredstva (pravica posameznika do pritožbe ali drugega pravnega sredstva zoper odločitve sodišč, drugih državnih organov, organov lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil),
 - domneva nedolžnosti (obdolženec kaznivega ravnanja velja za nedolžnega, dokler njegova krivda ni ugotovljena s pravnomočno sodbo),
 - načelo zakonitosti v kazenskem postopku (nihče ne more biti kaznovan za dejanje, za katero ni zakon določil, da je kaznivo, in zanj predpisal kazni, še preden je bilo dejanje storjeno),
 - pravna jamstva v kazenskem postopku (posameznik mora imeti primeren čas za pripravo svoje obrambe, ima pravico, da se mu sodi v navzočnosti ter da se brani sam ali z zagovornikom, zagotovljeno mu mora biti izvajanje dokazov v njegovo korist, ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivdo),
 - prepoved ponovnega sojenja o isti stvari,
 - svoboda gibanja (pravica se lahko omeji z zakonom zaradi izvedbe kazenskega postopka, zaradi javnega reda, interesov obrambe ali preprečitve širjenja nalezljivih bolezni),
 - pravica do zasebne lastnine in dedovanja,
 - pravica do osebnega dostojanstva in varnosti,
 - varstvo zasebnosti in osebnostnih pravic,
 - nedotakljivost stanovanja (proti volji stanovalca je mogoče v stanovanje vstopiti samo na podlagi sodne odločbe, razen če je možno neposredno prijeti storilca kaznivega dejanja ali da se zavarujejo ljudje in premoženje),
 - tajnost pisem in drugih občil (omejitev možna samo z zakonom, če je to nujno za kazenski postopek ali za varnost države; poseg možen samo na podlagi sodne odločbe),
 - varstvo osebnih podatkov,
 - svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja,
 - svoboda vesti (izpovedovanje vere in drugih opredelitev je svobodno; starši imajo pravico v skladu s svojim prepričanjem otrokom zagotavljati versko in moralno vzgojo),
 - pravica do zbiranja in združevanja (zagotovljeno mirno zbiranje, javna zborovanja, pravica do svobodnega združevanja z drugimi – v določenih statusnih oblikah: npr. društva, politične stranke, sindikati, razne zbornice, verske skupnosti... ali povsem priložnostno; omejitve možne z zakonom zaradi varnosti države, javne varnosti ter zaradi širjenja nalezljivih bolezni),
 - volilna pravica (volilna pravica je splošna – imajo jo vsi državljani; vsak državljan, ki je dopolnil 18 let, ima pravico voliti (aktivna volilna pravica) in biti voljen (pasivna volilna pravica) – in enaka – vsak glas posameznega volivca je enakovreden),
 - pravica do sodelovanja pri upravljanju javnih zadev (neposredno – volilna pravica in volitve poslancev v Državni zbor, možnost predlaganja zakonov s strani 5000 volivcev, odločanje volivcev na referendumu, volitve Predsednika republike – ali posredno po izvoljenih predstavnikih – poslancih državnega zbora, predstavnikih v občinskih svetih ...),

- pravica do peticije (vsak državljan ima pravico do vlaganja peticij in drugih pobud splošnega pomena),
- pravica do ugovora vesti v primerih, ki jih določa zakon (npr. imajo jo zdravniki glede določenih posegov, ugovor vesti v zvezi s služenjem vojaškega roka),
- svoboda dela (vsakdo prosto izbira svojo zaposlitev, prisilno delo je prepovedano, pod enakimi pogoji je vsakomur dostopno vsako delovno mesto),
- pravica do socialne varnosti pod pogoji, določenimi z zakoni (zagotavljanje zdravstvenega, pokojninskega, invalidskega in drugega zavarovanja (npr. za primer brezposelnosti, za primer starševstva,...) s strani države).
- pravica do zdravstvenega varstva (vsakdo ima pravico do zdravstvenega varstva pod pogoji, ki jih določa zakon),
- pravice invalidov (zagotavljanje usposabljanja in izobraževanja invalidov),
- zakonska zveza (enakopravnost zakoncev); država varuje materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino,
- starši imajo dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke; možen je odvzem te pravice zaradi varstva koristi otrok,
- svobodno odločanje o rojstvih otrok,
- pravice otrok (uživajo posebno varstvo in skrb),
- svoboda znanosti in umetnosti,- pravica do izražanja narodne pripadnosti, pravica gojiti svojo kulturo in uporabljati svoj jezik in pisavo,
- prepoved spodbujanja k neenakopravnosti (narodni, rasni, verski,...) in nestrpnosti ter prepoved spodbuja k nasilju in vojni ,
- posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti (neposredna zastopnost v Državnem zboru in predstavniških telesih lokalne samouprave, pravica do uporabe svojih narodnih simbolov, pravica do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku, gmotno podpiranje narodnih skupnosti s strani države),
- položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, se urejajo z zakonom.

4. **Gospodarska in socialna razmerja**

Država zagotavlja možnosti za zaposlovanje in delo ter zagotavlja njuno zakonsko varstvo. To da določba določa, da država ustvarja možnosti za zaposlovanje, ne daje posamezniku iztožljive pravice do dela, ampak državi zgolj nalaga , da sprejema ukrepe, ki bodo omogočili zaposlovanje in delo, upoštevajoč svobodo dela in pravico do socialne varnosti. Država pa je dolžna zagotavljati tudi varstvo dela, s tem da sprejme zakonske varovalke, s katerimi se predvsem ščiti minimalne pravice delavcev (minimalna plača, omejitve delovnega časa, varovanje določenih kategorij zaposlenih, varstvo pri delu...).

S 67. členom Ustave je določeno, da se način pridobivanja in uživanja lastnine določi z zakonom, tako da je zagotovljena njena gospodarska, socialna in ekološka. Iz tako postavljene ustavne določbe jasno izhaja, da ima lastnina poleg individualistične funkcije tudi funkcijo za celotno družbeno skupnost. Socialna in ekološka komponenta lastnine pomeni, da lastninska pravica ne zadeva samo sfere posameznika, ampak tudi to, da se mora pri njenem izvrševanju upoštevati tudi javni interes. Iz tega izhajajo številne omejitve, določene z zakoni, s katerimi se omejuje povsem svobodno uživanje in ravnanje z lastnino s strani lastnikov (npr. varstvo kulturne dediščine, razlastitev, številne omejitve lastnikov gozdov, sosedsko pravo – npr. prepoved imisij,...).

Lastninsko pravico na nepremičninah se lahko v javno korist odvzame ali omeji proti nadomestilu v naravi ali odškodnini. Z določbo 69. člena Ustave se daje podlaga za razlastitev. Razlastitev je možna samo na nepremičninah, pod pogojem, da je zanjo izkazan javni interes (npr. gradnja javne infrastrukture – javne ceste, komunalni objekti, energetska omrežja, ...), in proti nadomestilu ali odškodnini.

Opozoriti velja tudi na 72. člen Ustave, ki določa, da ima vsakdo v skladu z zakonom pravico do zdravega življenjskega okolja, da je država dolžna skrbeti za zdravo življenjsko okolje ter da je slednja v ta namen določa pogoje in načine za opravljanje gospodarskih in drugih dejavnosti. V skladu z navedeno določbo je povzročitelj škode v življenjskem okolju dolžan povrniti škodo.

Z določbo 73. člena Ustave se določa varstvo naravne in kulturne dediščine. V skladu z navedeno določbo je vsakdo dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike. Država in lokalne skupnosti skrbijo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine. Iz navedenega izhaja, da ima varstvo naravne in kulturne dediščine ustavni rang. Kakšno naj bo to varstvo, kakšne naj bodo obveznosti lastnikov ter države in lokalnih skupnosti, je urejeno z ustrezno zakonodajo (glede varstva kulturne dediščine predvsem z Zakonom o varstvu kulturne dediščine, glede varstva naravne dediščine predvsem Zakon o ohranjanju narave).

Zelo pomemben je tudi 74. člen Ustave, ki ureja podjetništvo. V skladu z navedenim členom je gospodarska pobuda svobodna (svobodno ustanavljanje gospodarskih družb oziroma opravljanje dejavnosti v drugih statusnih oblikah). Z ustavno določbo pa je prepovedano, da bi se gospodarska dejavnost opravljala v nasprotju z javno koristjo ali bi pomenila dejanja neelojalne konkurence ali dejanja, ki omejujejo konkurenco.

Določba 75. člena Ustave daje volivcem pravico, da v skladu z zakonom sodelujejo pri upravljanju v gospodarskih organizacijah in zavodih (zastopnost delavcev v nadzornih svetih, upravah ali upravnih odborih gospodarskih družb, vpliv delavcev preko svetov delavcev,...).

Skladno s 76. členom Ustave je zagotovljena svoboda pri ustanavljanju delovanju in včlanjevanju v sindikate, skladno s 77. členom pa pravica do stavke, ki pa se lahko omeji zaradi varstva javne koristi (npr. zdravstvo, policija, ...).

Skladno z 78. členom Ustave država ustvarja možnosti, da si lahko državljani pridobijo primerno stanovanje.

5. Državna ureditev

5.1. Državni zbor

Državni zbor je ustavni organ, katerega člani (poslanci) so izvoljeni na neposrednih in splošnih volitvah. Državni zbor predstavlja vse člane skupnosti (poslanci so predstavniki vsega ljudstva; reprezentativna funkcija). Gre za organ, ki sprejema najpomembnejše odločitve v državi. Njegova pglavitna funkcija je zakonodajna funkcija. Z zakoni, ki jih sprejema, ureja družbena razmerja ter pravice in obveznosti posameznikov. Vsi ostali predpisi in splošni akti državnih organov in nosilcev javnih pooblastil morajo imeti podlago v zakonu ter morajo biti skladni z zakonodajo.

Državni zbor opravlja vrsto funkcij. Poleg navedene reprezentativne in zakonodajne funkcije so njegove temeljne pristojnosti še:

- odloča o spremembi ustave,
- sprejema državni proračun,
- ratificira mednarodne pogodbe,
- sprejema nacionalne programe, deklaracije, resolucije, priporočila, odreja parlamentarne preiskave,
- razpisuje referendum,
- voli predsednika vlade in imenuje ministre,
- odloča o zaupnici in nezaupnici vladi ter razrešuje ministre,
- voli oziroma imenuje in razrešuje sodnike Ustavnega sodišča, sodnike, člane računskega sodišča, varuha človekovih pravic, guvernerja centralne banke, ...,
- odloča o razglasitvi vojnega ali izrednega stanja ter o uporabi obrambnih sil,
- odloča o obtožbi predsednika republike, predsednika vlade in ministrov pred Ustavnim sodiščem.

Državni zbor je sestavljen iz 90 poslancev (od tega sta dva predstavnika italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji), ki se izvolijo na neposrednih, splošnih in tajnih volitvah na vsake štiri leta (mandatna doba državnega zbora). Poslanci (razen dveh predstavnikov narodnosti) se volijo po načelu sorazmernega predstavnštva, ob štiri odstotnem volilnem pragu za vstop v Državni zbor in ob odločilnem vplivu volivcev na dodelitev mandatov kandidatom. Navedeno pomeni, da imamo v Republiki Sloveniji proporcionalni volni sistem (posamezna politična stranka ali lista kandidatov pridobi v parlamentu tolikšen delež mandatov, ki ustreza pridobljenemu deležu glasov na volitvah; razlika od večinskega volilnega sistema, kjer so izvoljeni tisti kandidati, ki so dobili največ oziroma večino glasov v posameznih volilnih okrajih oziroma enotah), da stranke oziroma liste kandidatov, ki so prejele manj kot štiri odstotke glasov, ne morejo v parlamentu pridobiti nobenega mandata, ter da morajo imeti volivci odločilen vpliv na to, kateri posamezni kandidati bodo izvoljeni (načelo personalizacije).

Pomembno je poudariti, da so poslanci predstavniki vsega ljudstva in da niso vezani na kakršnakoli navodila. Navedeno pomeni, da slednji niso vezani niti na navodila političnih strank, ki so omogočile njihovo izvolitev. Takšna ureditev ima tudi za posledico to, da poslancev ni mogoče odpoklicati zaradi nestrinjanja z njihovim delovanjem v Državnem zboru (npr. politična stranka ne more odpoklicati poslanca, ki je bil izvoljen na listi te stranke, če se ne strinja z njegovim glasovanjem v parlamentu).

Poslanci Državnega zbora uživajo imuniteto. Poslanec ni kazensko odgovoren za mnenje ali glas, ki ga je izrekel na sejah Državnega zbora ali njegovih delovnih telesih. Poslanec tudi ne sme biti priprt, niti se zoper njega ne sme začeti kazenski postopek brez dovoljenja Državnega zbora (razen, če je bil zaloten pri kaznivem dejanju, za katero je predpisana kazen zapora nad pet let).

Državni zbor ima predsednika in tri podpredsednike.

Državni zbor dela na rednih in izrednih sejah. Izredna seja se mora sklicati, če to zahteva najmanj četrtina poslancev ali Predsednik republike.

V ustavi je urejena tudi zakonska iniciativa. Zakone lahko predlaga vlada, vsak poslanec in najmanj pet tisoč volivcev.

Državni zbor praviloma sprejema zakone v večfaznem postopku. V skladu s Poslovníkom državnega zbora se zakoni sprejemajo v treh fazah (obravnavah).

V zvezi z Državnim zborom kot zakonodajalcem je pomembno omeniti tudi institut zakonodajnega referendumu. Zakonodajni referendum v najbolj splošni opredelitvi pomeni odločanje vseh državljanov o vprašanjih, ki se urejajo z zakonom. V skladu z našo ustavno ureditvijo lahko razpis referendumu zahteva najmanj tretjina poslancev (30), Državni svet ali 40 000 volivcev. V tem primeru je Državni zbor dolžan razpisati referendum. Referendum se lahko razpiše tudi po odločitvi Državnega zbora. V skladu z veljavno zakonsko ureditvijo se referendum izvede o zakonu, ki ga je sprejel Državni zbor, vendar pa ta še ne velja (ni bil še objavljen v uradnem listu). Volivci na takšnem referendumu odločajo o tem, ali naj se sprejeti zakon, ki še ne velja, uveljavi ali ne. Če za sprejeti zakon glasuje večina volivcev, ki so se referendumu udeležili, je zakon potrjen ter se lahko objavi v uradnem glasilu in temu posledično uveljavi. V nasprotnem primeru volivci zavrnejo sprejeti zakon, ki se temu posledično ne uveljavi. Državni zbor je na odločitev volivcev na referendumu vezan.

Omeni naj se še to, da sprejete zakone razglašá Predsednik republike najkasneje osem dni po njihovem sprejemu.

5.2. Državni svet

Glede funkcije, ki jo opravlja Državni svet, je slednji organ, ki deluje v okviru zakonodajne funkcije. Državni svet je kolegijski organ, ki pa ne predstavlja interesov vseh državljanov, ampak posebne interese. Le-ta tako predstavlja nosilce gospodarskih, poklicnih in lokalnih interesov (interese delodajalcev, delojemalcev, kmetov, obrtnikov in samostojnih poklicev, negospodarskih dejavnosti in lokalnih skupnosti).

Kot je bilo omenjeno, Državni svet deluje v okviru zakonodajne funkcije. Vendar navedeno ne pomeni, da bi slednji predstavljal nek popolni drugi dom parlamenta. Kvečjemu je mogoče govoriti, da je Državni svet nepopolni drugi dom parlamenta. V Državnem svetu se ne sprejemajo zakoni, slednji pa tudi sicer nima pristojnosti, ki pritičejo zakonodajnim telesom. Drži pa, da je njegova vloga povezana z zakonodajno funkcijo. Državni svet lahko namreč predlaga Državnemu zboru sprejem zakonov, slednjemu lahko daje mnenje o vseh zadevah iz njegove pristojnosti, zahteva, da Državni zbor pred razglasitvijo kakega zakona o njem še enkrat odloča (z večino vseh poslancev (46), sicer je potrebna večina navzočih poslancev; gre za zakonodajni veto), zahteva razpis zakonodajnega referendumu in zahteva uvedbo parlamentarne preiskave.

Člani Državnega sveta se ne izvolijo na neposrednih in splošnih volitvah, ampak posredno preko interesnih skupin, ki so zastopane v njem.

Mandat Državnega sveta je pet let.

5.3. Predsednik republike

Predsednik republike predstavlja Republiko Slovenijo in je vrhovni poveljnik njenih obrambnih sil (funkcija predsednika republike). Predsednik republike poleg vlade predstavlja izvršilno vejo oblasti. Navedeno pomeni, da je izvršilna funkcija razdeljena na dva organa – to je šefa države (predsednik republike) in vlado. Za takšno dvodelno izvršilno oblast je značilno, da je vlada kot dejanska nosilka izvršilne oblasti (vlada dejansko vlada) politično odgovorna Državnemu zboru in odvisna od njegovega zaupanja, Predsednik republike pa je politično neodgovoren ter predstavlja za razliko od vlade stabilni del izvršilne oblasti (ni ga možno razrešiti kot lahko Državni zbor vedno razreši predsednika vlade in ministre). Skladno z navedenim ima zato Predsednik republike zelo omejene pristojnosti, ki so pretežno reprezentativne oziroma protokolarne narave, kar mu onemogoča delovanje v izvršilni oblasti.

Predsednik republike se izvoli na neposrednih, splošnih in tajnih volitvah (praksa v parlamentarnih sistemih sicer je, da predsednika države izvoli parlament), z večino veljavnih glasov, za dobo petih let. Ista oseba je lahko izvoljena največ dvakrat zaporedoma.

Predsednik republike ima naslednje pristojnosti: razpisuje volitve v Državni zbor, razglašča zakone (jih je dolžan po sprejemu v Državnem zboru), imenuje državne funkcionarje, kadar je to določeno z zakonom, postavlja in odpoklicuje veleposlanike in poslanike države in sprejema poverilna pisma tujih diplomatskih predstavnikov, izdaja listine o ratifikaciji, odloča o pomilostitvah, podeljuje odlikovanja in častne naslove ter opravlja druge zadeve, določene z Ustavo. Na zahtevo Državnega zbora se mora izreči o posameznem vprašanju. Iz navedenih pristojnosti dejansko izhajajo, da ima Predsednik republike v naši ustavni ureditvi zgolj reprezentativne in protokolarne naloge ter nikakršne dejanske izvršilne oblasti. Vloga predsednika republike pa se poveča v vojnem ali izrednem stanju, če se ne more sestati Državni zbor. V tem primeru lahko na predlog Vlade izdaja uredbe z zakonsko močjo.

Kot je bilo omenjeno, Predsednika republike ni mogoče razrešiti tako kot vlado ali ministre. V primeru, da krši ustavo ali huje krši zakon, pa ga lahko Državni zbor obtoži pred Ustavnim sodiščem, ki lahko predsedniku republike odvzame funkcijo.

5.4. Vlada

Vlada je najvišji organ izvršilne veje oblasti. Izvršilna veja je sestavljena iz političnega dela (vlade) in strokovnega dela (državne uprave). Vez med Vlado in državno upravo predstavljajo posamezni ministri, ki so člani Vlade in hkrati predstojniki ministrstev. Ustava ne določa izrecno, da je Vlada organ izvršilne oblasti, niti ne ureja njenih funkcij.

Vlada in ministri so za svoje delo politično odgovorni Državnemu zboru. Navedeno pomeni, da jih lahko slednji v skrajni posledici tudi kadarkoli razreši, ne da bi za to potreboval kakšne točne (morda celo z zakonom predpisane razloge). Zadostuje, da Vlada kot celota ali posamezni minister izgubi zaupanje Državnega zbora.

Vlada oblikuje oziroma določa politiko države. Pri tem je vezana na okvire, ki jih določajo ustava, zakoni, proračun in sprejete mednarodne pogodbe. Vlada je odgovorna za stanje na vseh področjih v državi. Vlada ima vrsto funkcij. Še zlasti je pomembna njena predlagalna funkcija na področju zakonodaje (Vlada je predlagateljica ogromne večine zakonov, sprejeti pa so še v večji meri samo zakoni, predlagani z njene strani – vlado podpira koalicijska večina v Državnem zboru) in upravna funkcija (usmerjanje in nadzor nad delom državne uprave). Vlada je tudi izvrševalka ustanoviteljskih pravic države v javnih zavodih, javnih agencijah,

javnih skladih, javnih podjetjih, gospodarskih družbah ter upravljavka državnega premoženja. Vlada tudi zastopa Republiko Slovenijo kot pravno osebo.

Vlada in ministri izdajajo tudi podzakonske predpise. Njihovi predpisi morajo biti v skladu z ustavo in zakoni.

Predsednika vlade izvoli državni zbor z večino glasov vseh poslancev (46 glasov). V prvem krogu glasovanja kandidata za predsednika vlade predlaga predsednik republike. Če njegov kandidat ni izglasovan, lahko v drugem krogu kandidate predlagajo Predsednik republike, poslanske skupine ali najmanj deset poslancev. Če tudi v drugem krogu ni izvoljen noben kandidat, lahko Državni zbor pristopi k tretjemu krogu glasovanja, kjer za izvolitev zadostuje večina opredeljenih navzočih poslancev. Če tudi v tem krogu ni izvoljen predsednik vlade, Predsednik republike razpusti Državni zbor in razpiše nove volitve. Potem ko je izvoljen predsednik vlade, je treba imenovati še ministre. Te na predlog predsednika vlade imenuje Državni zbor.

Vladi je mogoče izglasovati nezaupnico. Nezaupnico se izglasuje tako, da se na predlog najmanj desetih poslancev izvoli novega predsednika vlade. S tem je dotedanji predsednik vlade razrešen, hkrati pa preneha funkcija tudi vsem ministrom. Državni zbor lahko razreši tudi posameznega ministra. Funkcija vlade v vsakem primeru tudi preneha, ko se po novih volitvah sestane nov Državni zbor. Zoper predsednika vlade ali posameznega ministra lahko Državni zbor pred Ustavnim sodiščem vloži obtožbo zaradi kršitve Ustave in zakonov, storjene pri opravljanju njihove funkcije.

5.5. Uprava

Kot je bilo opredeljeno že zgoraj, za razliko od ministrov, ki predstavljajo politični del izvršilne oblasti, uprava predstavlja njen strokovni del. Naloga državne uprave je, da opravlja upravne naloge. Tu gre v prvi vrsti za pripravo zakonodaje in ostalih predpisov, za izvajanje nadzora nad izvajanjem zakonodaje (strokovni in inšpekcijski nadzor) ter za odločanje o pravicah in obveznostih posameznikov (praviloma v okviru upravnega postopka). Uprava tudi spremlja stanje na posameznih področjih družbenega življenja in se nanj odziva s pripravo raznoraznih ukrepov oziroma rešitev. Organizacijo uprave, njene pristojnosti in način imenovanja njenih funkcionarjev ureja zakon (Zakon o državni upravi).

Upravni organi opravljajo svoje delo samostojno, vezani pa so na Ustavo in zakone (za vsak akt uprave mora obstajati podlaga v zakonu; načelo zakonitosti delovanja uprave). Proti odločitvam upravnih organov je zagotovljeno sodno varstvo pravic (praviloma v okviru upravnega spora pred upravnim sodiščem).

5.6. Obramba države

Obramba države je v skladu z Ustavo za državljane obvezna v mejah, ki ga določa zakon. Glede opravljanja vojaških obveznosti je v skladu z Ustavo zaradi religioznih, filozofskih in humanitarnih razlogov posameznikom omogočen ugovor vesti.

Ustava zavezuje, da se pri zagotavljanju varnosti države izhaja iz mirovne politike ter kulture miru in nenasilja.

5.7. Sodstvo

Sodišča in sodniki izvajajo sodno oblast kot tretjo vejo oblasti. Na najbolj splošen način povedano je vloga sodišč v tem, da neodvisno in nepristransko odločajo v spornih razmerjih, ki nastanejo med posamezniki, pravnimi osebami ali med pravnimi osebami in posamezniki. Še posebej je pomembno poudariti, da so v skladu z Ustavo sodniki neodvisni in vezani samo na ustavo in zakon.

Najvišje sodišče v državi je Vrhovno sodišče.

Funkcija sodnikov je trajna. Sodnike voli Državni zbor na predlog Sodnega sveta.

5.8. Državno tožilstvo

Najbolj poglobljena naloga državnih tožilcev je v vlaganju in zastopanju kazenskih obtožb zoper posameznike, ki so storili kaznivo dejanje.

5.9. Odvetništvo in notariat

V ustavi sta omenjena tudi odvetništvo in notariat.

Odvetništvo je samostojna in neodvisna služba. Bistvena naloga odvetnikov je, da zastopajo svoje stranke (pravne ali fizične osebe) in njihove interese v raznoraznih postopkih (kazenski, pravdni, nepravdni, upravni,...) pred državnimi in drugimi organi.

Notariat predstavlja javno službo v okviru pravosodnega sistema. Glavna naloga notarjev je v sestavljanju listin s posebno dokazno močjo (njihove listine imajo lahko tudi moč izvršilnega naslova – dejansko moč sodne odločbe). Notar tudi hrani listine ter je nepristranski pravni svetovalec, ki s svojim svetovanjem lahko prispeva k razbremenjevanju sodišč in drugih državnih organov.

6. Lokalna samouprava

Prebivalci Republike Slovenije uresničujejo lokalno samoupravo v občinah in drugih lokalnih skupnostih. Lokalna skupnost je družbena skupnost na območju enega ali več med seboj povezanih naselij. Lokalna samouprava pomeni upravljanje z lokalnimi zadevami s strani prebivalcev lokalne skupnosti.

Občina je (temeljna) samoupravna lokalna skupnost. Območje občine obsega naselje ali več naselij, ki so povezana s skupnimi potrebami in interesi prebivalci. Občina se ustanovi z zakonom po poprej opravljenem referendumu. Z zakonom se določi tudi območje občine.

V pristojnost občin spadajo zadeve, ki jih občina lahko ureja samostojno in zadevajo samo prebivalce občin. Možno pa je tudi, da se na občino prenese tudi upravljanje državnih nalog.

Lokalna samouprava se izvaja tudi na ravni pokrajin. Pokrajina je samoupravna lokalna skupnost, ki opravlja lokalne zadeve širšega pomena in z zakonom določene zadeve regionalnega pomena. Pokrajine se ustanovijo z zakonom (ta se sprejme z dvotretjinsko večino vseh poslancev), s katerim se določi tudi njihovo območje, sedež in ime. V postopku

za sprejem zakona mora biti zagotovljeno sodelovanje občin. Država z zakonom prenese na pokrajine opravljanje posameznih nalog iz državne pristojnosti, mora pa jim za to zagotoviti potrebna sredstva. Opozoriti je treba, da pokrajine v Republiki Sloveniji še niso bile ustanovljene.

7. Javne finance

Država in lokalne skupnosti pridobivajo sredstva za uresničevanje svojih nalog z davki in drugimi obveznimi dajatvami. Davki, carine in druge dajatve se predpisujejo z zakonom. Davke in druge dajatve lahko predpisujejo tudi lokalne samouprave. Ustava določa tudi obveznost, da morajo biti vsi prihodki in odhodki države in lokalnih skupnosti, izkazani za financiranje javne porabe, zajeti v njihovih proračunih ter da so krediti in poročstva v breme države dovoljeni le na podlagi zakona.

V okviru poglavja o javnih financah se v sistemu državne ureditve uvaja neodvisni organ za kontrolo državnih računov, državnega proračuna in celotne javne porabe. Gre za Računsko sodišče. V ustavi je tudi določeno, da ima država centralno banko. Njene naloge opravlja Banka Slovenije.

8. Ustavnost in zakonitost

V VII. poglavju ustave se ureja usklajenost pravnih aktov. Vsi predpisi (zakoni, podzakonski predpisi in drugi splošni akti) morajo biti v skladu z Ustavo, podzakonski predpisi in drugi splošni akti pa morajo biti v skladu z zakonom. Zakoni morajo biti v skladu tudi s splošnoveljavnimi načeli mednarodnega prava in mednarodnimi pogodbami, ki jih je ratificiral Državni zbor, podzakonski predpisi in drugi splošni akti pa tudi z drugimi ratificiranimi mednarodnimi pogodbami. Posamični akti in dejanja državnih in drugih organov ter nosilcev javnih pooblastil morajo temeljiti na zakonu ali na zakonitem predpisu (predpis, ki je izdan na podlagi zakona za njegovo izvrševanje – npr. uredba vlade, pravilnik ministra). Iz navedenega se da razbrati naslednjo hierarhijo pravnih aktov:

- ustava,
- splošna načela mednarodnega prava in mednarodne pogodbe, ratificirane v državnem zboru,
- podzakonski predpisi in drugi splošni akti.

Načelo pravne države zahteva, da morajo biti predpisi, preden začno veljati, objavljeni. Državni predpisi se objavljajo v Uradnem listu Republike Slovenije, predpisi lokalnih skupnosti pa se lahko objavljajo tudi v uradnih glasilih lokalnih skupnosti. Predpisi začno veljati petnajsti dan po njihovi objavi v uradnem glasilu, razen če v predpisu ni določeno drugače. Predpisi ne smejo imeti učinka za nazaj (prepoved retroaktivnosti predpisov). Z zakonom se lahko določi, da imajo njegove posamezne določbe učinek za nazaj, če to zahteva javna korist in če se s tem ne posega v pridobljene pravice.

Pomemben element zakonitosti je tudi v tem, da so sodišča v upravnem sporu pristojna presojeti zakonitost dokončnih posamičnih aktov, s katerimi državni organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil odločajo o pravicah in obveznostih ter pravnih koristih posameznikov in organizacij.

V poglavju o ustavnosti in zakonitosti se daje tudi podlaga za delovanje varuha človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Naloga varuha človekovih pravic je varovanje človekovih

pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil.

9. Ustavno sodišče

Ustavno sodišče je najvišji organ sodne oblasti za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Ustavno sodišče je v razmerju do drugih državnih organov samostojen in neodvisen državni organ. Odločbe ustavnega sodišča so obvezne. Temeljne pristojnosti Ustavnega sodišča so: odloča o skladnosti zakonov z Ustavo (neustavne določbe zakonov lahko razveljavi ali pa ugotovi njihovo protiustavnost in naloži Državnemu zboru, da jo v določenem roku odpravi, neustavne podzakonske predpise pa lahko tudi odpravi), odloča o skladnosti zakonov in podzakonskih aktov z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami in temeljnimi načeli mednarodnega prava, odloča o skladnosti podzakonskih predpisov z Ustavo in zakoni, odloča o skladnosti predpisov lokalnih skupnosti z Ustavo in zakoni, odloča o ustavnih pritožbah zaradi kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin s posamičnimi akti,...

Presoja ustavnosti lahko zahtevajo z zakonom določeni predlagatelji (Državni zbor, Državni svet, Vlada, tretjina poslancev,...), pobudo pa lahko da vsak, če za presajo izkaže svoj pravni interes.

Ustavno sodišče je sestavljeno iz devetih sodnikov, ki jih na predlog Predsednika republike imenuje Državni zbor.

10. Postopek za spremembo ustave

Kot vsak pravni akt je mogoče spreminjati tudi ustavo. Ker pa je ustava najvišji in temeljni akt države, je postopek njenega spreminjanja zahtevnejši kot v primeru spreminjanja ostalih aktov (npr. zakonov). Predlog za začetek postopka za spremembo lahko da dvajset poslancev, vlada ali trideset tisoč volivcev. Sprememba Ustave je sprejeta, če je zanjo glasovalo dve tretjini vseh poslancev (60). Iz navedenega izhaja, da se za spremembo Ustave zahteva zahtevnejša večina (kvalificirana večina) poslancev kot denimo pri zakonih, kjer se zahteva zgolj večina opredeljenih glasov (zakon je lahko načelo sprejet tudi samo z enim glasom za, pod pogojem, da se vsi ostali poslanci do njega niso opredelili). Ustava predvideva tudi možnost, da se sprememba ustave predloži v sprejem volivcem na referendumu, če to zahteva najmanj trideset poslancev.

II. DELOVNOPRAVNA ZAKONODAJA

1. Sklenitev in prenehanje delovnega razmerja

1.1. Sklenitev delovnega razmerja

Z Zakonom o delovnih razmerjih (v nadaljnjem besedilu: zakon) je določena pogodbeno narava delovnega razmerja. Delovno razmerje se sklene s pogodbo o zaposlitvi, ki jo je šteti kot posebno pogodbo delovnega prava. Pravice iz pogodbe o zaposlitvi začnejo za delavca učinkovati z dnem nastopa dela, ki je določen v pogodbi o zaposlitvi, če ta dan ni določen, pa z datumom sklenitve pogodbe o zaposlitvi. Ob sklenitvi delovnega razmerja je delodajalec dolžan delavca vključiti v socialno zavarovanje (pokojninsko in invalidsko, zdravstveno,...). Delodajalec je dolžan delavcu izročiti fotokopijo prijave v zavarovanje v petnajstih dneh po nastopu dela.

Delovno razmerje je po svoji naravi trajno razmerje, zato se pogodba sklepa praviloma za nedoločen čas. Če trajanje pogodbe ni opredeljeno, se šteje, da je bila pogodba o zaposlitvi sklenjena za nedoločen čas. Opozoriti tudi velja, da se, če ni z zakonom določeno drugače, glede sklepanja, veljavnosti, prenehanja in drugih vprašanj pogodbe o zaposlitvi smiselno uporabljajo pravila civilnega prava.

Pogodbo o zaposlitvi je treba skleniti v pisni obliki. Če pogodba ni sklenjena v pisni obliki, to zaradi varstva koristi delavca ne pomeni njene neveljavnosti, ampak se v primeru, da obstajajo elementi delovnega razmerja in če delavec opravlja delo v prepričanju, da je zaposlen pri delodajalcu, šteje, da delovno razmerje obstaja. Delodajalec je dolžan delavcu z namenom seznanitve s pogodbo o zaposlitvi temu izročiti njen pisni predlog tri dni pred njeno sklenitvijo.

Stranki pogodbe sta delodajalec in delavec. Delodajalec je vsakdo, ki zaposluje delavca (lahko je pravna ali fizična oseba). Delavec lahko sklepa pogodbo o zaposlitvi po dopolnjenem 15. letu starosti. Tuji državljani lahko sklenejo pogodbo po Zakonu o zaposlovanju in delu tujcev. Omeniti je še treba, da se pogoji za opravljanje dela določijo z zakonom, kolektivno pogodbo ali pa jih določi delodajalec sam.

Pri sklepanju pogodbe o zaposlitvi velja načelo pogodbene svobode, ki pomeni, da je od delodajalčeve svobodne odločitve, s kom bo sklenil pogodbo o zaposlitvi (ob upoštevanju zakonskih omejitev – otroci, mladina,...).

Delodajalec je praviloma dolžan prosta delovna mesta objaviti. S tem se želi uresničiti ustavno načelo, da je vsakemu pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto. Z zakonom je določeno tudi enako obravnavanje kandidatov za zaposlitev ne glede na njihov spol (delovno mesto se ne sme razpisati samo za določen spol, razen če je to nujni pogoj za opravljanje dela). Opozoriti je tudi treba na obvezni zdravstveni pregled, na katerega je delodajalec dolžan napotiti delavca pred sklenitvijo pogodbe o zaposlitvi.

Z zakonom se izrecno določajo tudi sestavine, ki jih mora vsebovati pogodba o zaposlitvi (navedba pogodbenih strank, datum nastopa dela, naziv delovnega mesta, kraj opravljanja dela, čas trajanja delovnega razmerja, znesek osnovne plače, določba o ostalih sestavinah plače,...).

1.2. Prenehanje delovnega razmerja

Z zakonom so določeni različni razlogi za prenehanje pogodbe o zaposlitvi, in sicer: s potekom časa, za katerega je bila sklenjena (iztek pogodbe za določen čas), s smrtjo delavca ali delodajalca, ki je fizična oseba, s sporazumno razveljavitvijo (razveljavitev na podlagi pisnega sporazuma delavca in delodajalca; v tem primeru ni treba upoštevati odpovednih rokov; delavec v primeru sporazumne razveljavitve pogodbe o zaposlitvi ni upravičen do uveljavljanja pravic iz naslova zavarovanja za primer brezposelnosti – npr. do nadomestila plače na Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje), z redno ali izredno odpovedjo, s sodbo sodišča, po samem zakonu in v primerih, ki jih določa zakon.

Za redno odpoved pogodbe o zaposlitvi mora imeti delodajalec resne in utemeljene razloge, ki ne omogočajo nadaljevanja delovnega razmerja. Odpoved s strani delodajalca mora biti vedno obrazložena. Delodajalec lahko odpove pogodbo o zaposlitvi iz naslednjih razlogov:

- poslovni razlogi (razlogi ekonomske, organizacijske, tehnološke ali podobne narave, zaradi katerih delo delavca ni več potrebno),
- razlog nesposobnosti delavca (delavec ne dosega pričakovanih rezultatov – dela ne opravlja pravočasno, strokovno ali kvalitetno, ne izpolnjuje predpisanih pogojev za opravljanje dela,...),
- krivdni razlogi (delavec krši pogodbene ali druge obveznosti iz delovnega razmerja).

Pri redni odpovedi pogodbe o zaposlitvi je delodajalec vezan na zakonsko določene roke, v katerih mora podati odpoved, delavcu pa mora omogočiti zagovor, v primeru poslovnih razlogov pa mora preveriti, ali je delavca mogoče zaposliti na drugem delovnem mestu. V primeru redne odpovedi pogodbe o zaposlitvi s strani delodajalca se ta odpoveduje z določenim odpovednim rokom, katerega dolžina je odvisna od razloga odpovedi in trajanja delovnega razmerja pri delodajalcu. V primeru odpovedi iz poslovnih razlogov in razlogov nesposobnosti je delavec upravičen do odpravnine.

Delavec lahko redno odpove pogodbo o zaposlitvi brez razlogov, mora pa upoštevati odpovedni rok.

Izredno odpoved pogodbe o zaposlitvi lahko poda katerakoli od pogodbenih strank, če so podani z zakonom predpisani razlogi. Delavec lahko izredno odpove pogodbo, če mu delodajalec ne zagotavlja dela, če mu izplačuje bistveno zmanjšano plačo, večkrat nepravočasno izplačuje plačo, če mu ne zagotavlja varnosti pri delu, ga spolno nadleguje ali z njim ravna žaljivo, nasilno ali diskriminatorno glede na spol. Delodajalec lahko izredno odpove pogodbo o zaposlitvi, če delavec krši pogodbene obveznosti in ima kršitev znake kaznivega dejanja, če delavec namenoma ali iz hude malomarnosti huje krši pogodbene obveznosti ali če je delavcu po pravnomočni odločbi (npr. v kazenskem postopku) prepovedano opravljanje določenega dela.

2. Obveznosti pogodbenih strank

Zakon posebej navaja obveznosti delavca in delodajalca, ki jih imata na podlagi pogodbe o zaposlitvi. Med obveznosti delavca spada vestno opravljanje dela na delovnem mestu, za

katero je sklenil pogodbo o zaposlitvi, upoštevanje delodajalčevih navodil ter upoštevanje predpisov o varnosti in zdravju pri delu. Kot obveznosti delavca je mogoče opredeliti tudi varovanje poslovne skrivnosti, prepoved konkurence med trajanjem delovnega razmerja, kolikor pa je dogovorjena konkurenčna klavzula pa tudi po prenehanju pogodbe o zaposlitvi (za največ dve leti).

Med obveznosti delodajalca so z zakonom uvrščene naslednje obveznosti: zagotavljanje dela, obveznost plačila za delo (vključno s plačevanjem prispevkov za socialno zavarovanje), za katero sta se pogodbeni stranki dogovorili, zagotavljanje varnih delovnih razmer v skladu s predpisi o varnosti in zdravju pri delu ter varovanje delavčeve osebnosti (varovanje njegovega dostojanstva in osebnih podatkov). Sicer pa mora delodajalec upoštevati še številne, z zakonom določene omejitve, ki se nanašajo na izvajanje delovnega procesa (omejitve delovnega časa, omejitve nočnega dela, zagotavljanje počitkov delavcem, omejitve nadurnega dela,...).

3. Delovno razmerje za določen in nedoločen čas

Pogodba o zaposlitvi za nedoločen čas je tista pogodba, s katero delovno razmerje ni sklenjeno za nek natančno določen čas, ampak je v njej izrecno navedeno, da se sklepa za nedoločen čas ali pa rok trajanja sploh ni opredeljen.

Kot je bilo navedeno zgoraj, naj bi bilo sklepanje pogodb o zaposlitvi za nedoločen čas pravilo, za določen čas pa izjema.

Pogodba o zaposlitvi za določen čas zagotavlja t.i. fleksibilnost delovnega razmerja. Ker je sklepanje tovrstnih pogodb šteti za izjemo, so v zakonu predpisani razlogi za sklepanje tovrstnih pogodb. Nekateri izmed razlogov so sledeči: izvrševanje dela, ki je po svoji naravi začasno, nadomeščanje začasno odsotnega delavca, začasno povečan obseg dela, zaposlitev poslovodne osebe, opravljanje javnih del, izvedba dela, ki je projektno organizirano, zaposlitev voljenih ali imenovanih funkcionarjev,... V zvezi s pogodbami za določen čas je treba opozoriti na pomembno zakonsko določbo, ki omejuje trajanje sklepanja tovrstnih pogodb. Z zakonom se določa, da delodajalec ne sme skleniti ene ali več zaporednih pogodb za določen čas z istim delavcem za isto delo, če bi taka pogodba ali več takih pogodb skupaj trajale več kot dve leti. Pri tem trimesečna ali krajša prekinitve ne pomeni prekinitve neprekinjenega dveletnega obdobja. Pomembna pa je tudi sankcija za primera, če je bila pogodba za določen čas sklenjena v nasprotju z zakonom ali kolektivno pogodbo ali če delavec ostane na dela tudi po poteku časa, za katero je sklenil pogodbo. V teh dveh primerih se šteje, da je bil institut pogodbe o zaposlitvi za določen čas zlorabljen in da je bila pogodba o zaposlitvi sklenjena za nedoločen čas (ne pa za določen čas).

4. Pripravištvo

Pripravištvo je opravljanje dela na podlagi pogodbe o zaposlitvi, kadar nekdo prvič začne opravljati delo, ustrezno vrsti in stopnji njegove izobrazbe, to delo pa opravlja z namenom, da se usposobi za samostojno opravljanje dela v delovnem razmerju. Pripravištvo ni obvezno za vse, ki prvič začnejo opravljati delo, ampak samo za dejavnosti, za katere je tako določeno z zakonom ali kolektivno pogodbo na ravni dejavnosti. Pripravištvo lahko traja največ eno leto (na predlog mentorja se lahko skrajša za eno polovico, v primeru opravičene odsotnosti zaposlenega pa se lahko tudi podaljša). Dolžina trajanja pripravništva je praviloma odvisna od stopnje izobrazbe zaposlenega (od šestih mesecev do enega leta). V času trajanja

pripravnštva pripravniku ni mogoče odpovedati pogodbe o zaposlitvi, razen če so podani razlogi za izredno odpoved.

Opredeliti velja še pomen volonterskega pripravnštva. V primeru volonterskega pripravnštva delavec in delodajalec ne sklenete pogodbe o zaposlitvi, pripravnik pa temu posledično ni upravičen do plačila. Seveda pa tudi v primeru tovrstnega pripravnštva veljajo omejitve glede delovnega časa, odmorov, počitkov ter določbe o zagotavljanju varnosti in zdravja pri delu.

5. Poskusno delo

Poskusno delo je tisto delo, kjer se preizkušajo strokovne in druge sposobnosti delavca. Poskusno delo mora biti med strankama izrecno dogovorjeno. Najdaljši rok trajanja poskusnega dela je šest mesecev. Če delavec v času poskusnega dela ugotovi, da mu delo ne ustreza, lahko odpove pogodbo o zaposlitvi. Delodajalec v času poskusnega dela delavcu ne sme odpovedati pogodbe o zaposlitvi, razen če so podani razlogi za izredno odpoved.

6. Delovni čas, odmori, počitki, dopusti

Delovni čas je čas, v katerem delavec dela, opravlja svoje delovne obveznosti (gre za dejansko delo, upošteva pa se tudi čas, ko je delavcu na razpolago delodajalcu) in čas 30 minutnega odmora. Polni delovni čas je v skladu z zakonom določen tedensko in ne sme presegati 40 ur ali biti krajši od 36 ur. Delo preko polnega časa je izjema, zato ga je mogoče naložiti s pisno odredbo delodajalca le v zakonsko določenih primerih oziroma izjemnih, nujnih, nepredvidljivih primerih, določenih s kolektivno pogodbo, in je tudi časovno omejeno (največ 8 ur na teden, največ 180 ur na leto). V določenih primerih pa delodajalec ne sme naložiti nadurnega dela (starejšemu delavcu, zaradi varstva nosečnosti in materinstva, delavcu, ki še ni dopolnil 18 let,...).

Delovni čas je lahko razporejen enakomerno ali neenakomerno. Če je razporejen enakomerno, ne sme biti razporejen na manj kot štiri dni v tednu, pri neenakomerni razporeditvi pa ne sme trajati več kot 56 ur na teden (v slednjem primeru je treba v šestih mesecih doseči povprečje 40 ur na teden).

V času trajanja pogodbe o zaposlitvi ima delavec pravico do odmora med počitkom med delovnim časom v višini 30 minut (če dela s polnim delovnim časom) in se všteva v delovni čas. Počitek med zaporednima delovnima dnevoma mora znašati najmanj 12 ur, pri neenakomerni razporeditvi pa 11 ur. Zaposlenim mora biti zagotovljen tudi tedenski počitek v trajanju najmanj 24 ur. Delavci imajo tudi pravico do letnega dopusta. Minimalni dopust traja štiri tedne. Daljše trajanje dopusta pa se lahko določi s kolektivno pogodbo ali pogodbo o zaposlitvi.

7. Varstvo pravic delavcev

Če delavec meni, da delodajalec ne izpolnjuje obveznosti iz delovnega razmerja ali krši njegove pravice iz delovnega razmerja, lahko pisno zahteva, da delodajalec kršitev odpravi oziroma, da izpolni svoje obveznosti. Če delodajalec v roku osmih dni po prejemu pisnega poziva ne izpolni svoje obveznosti oziroma ne odpravi kršitve, lahko delavec v roku trideset dni od poteka roka za izpolnitev obveznosti oziroma odpravo kršitve s strani delodajalca

zahteva sodno varstvo pred pristojnim delovnim sodiščem. Iz navedenega izhaja, da lahko delavec najprej uveljavlja varstvo svojih pravic pri delodajalcu. Kolikor tu ni uspešen, pa lahko uveljavlja varstvo svojih pravic pred sodiščem. Opozoriti je treba, da je uveljavljanje varstva pravic pred delodajalcem predpostavka za kasnejše uveljavljanje pravic pred sodiščem. Če delavec ne izkoristi varstva svojih pravic pri svojem delodajalcu, tega ne more uveljavljati niti pred sodiščem (sodišče v takšnem primeru tožbo delavca zavrže). Izjema od tega pravila je v primeru, ko gre za odpoved pogodbe o zaposlitvi ali druge načine njenega prenehanja ter za ugotavljanje disciplinske odgovornosti. V tem primeru se varstvo takoj uveljavlja pred pristojnim delovnim sodiščem (v roku 30 dni). Isto velja tudi za denarne terjatve, ki jih ima delavec iz delovnega razmerja. Te uveljavlja neposredno pred pristojnim delovnim sodiščem.

Iz predstavljenega izhaja, da delavec uveljavlja varstvo svojih pravic praviloma pri svojem delodajalcu in nato še pred pristojnim sodiščem. Delavec pa ima možnost obrniti se tudi na inšpektorat, pristojen za delo. Ta lahko delodajalca v primeru ugotovljenih kršitev denarno kaznuje in mu naloži odpravo nepravilnosti oziroma izvajanje zakona.

8. Posebnosti delovnopravne ureditve na področju kulture

Glede delovnih razmerij velja načeloma Zakon o delovnih razmerjih tudi za javne zavode s področja kulture. Vendar ne popolnoma, saj Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo določa nekatere izjeme. Nekaterne bistvene izjeme so sledeče:

- za odločanje o pravicah, obveznostih in odgovornostih zaposlenih, glede sistemizacije delovnih mest, kadrovskega načrta, premestitev se uporabljajo določbe zakona, ki ureja delovna razmerja javnih uslužbencev (to je Zakon o javnih uslužbencih),
- delovna razmerja se na področju kulture, kadar to zahteva posebna narava dela, lahko sklepajo za določen čas z isto osebo in za isto delo za obdobje do petih, z možnostjo trikratne ponovitve (delovno razmerje za določen čas lahko skupaj v skladu z zakonom traja največ deset let, medtem ko lahko po splošni zakonodaji samo dve leti),
- določena delovna mesta (npr. operni pevci, baletni plesalci, orkestrski glasbeniki) je možno zasesti samo po poprej uspešno opravljenem preizkusom sposobnosti (avdicija),
- širše zastavljeni razlogi za redno odpoved pogodbe o zaposlitvi s strani delodajalca,
- dvostopenjsko odločanje o pravicah in obveznostih pri delodajalcu (na prvi stopnji odloča predstojnik zaposlenega; zoper to odločitev je možno vložiti pritožbo na svet javnega zavoda, ki odloča na drugi stopnji, šele nato je možno uveljavljanje varstva pravic pred pristojnim delovnim sodiščem).

III. OSNOVE PRAVNE UREDITVE NA PODROČJU KULTURE

1. Opredelitev zavodov

Na področju kulture so bistveni nosilci uresničevanja javnega interesa javni zavodi. Zaradi tega je treba v osnovi spoznati njihov ustroj in delovanje.

Zavodi so v skladu z Zakonom o zavodih (v nadaljnjem besedilu: zakon) organizacije, ki se ustanovijo za opravljanje dejavnosti vzgoje in izobraževanja, znanosti, kulture, športa, zdravstva, socialnega varstva, otroškega varstva, invalidskega varstva, socialnega zavarovanja ali drugih dejavnosti, če cilj opravljanja dejavnosti ni pridobivanje dobička. Zavodi so pravne osebe s pravicami, obveznostmi in odgovornostmi, ki jih določata zakon in akt o ustanovitvi.

Za opravljanje javnih služb se lahko ustanovijo javni zavodi. Javne službe so tiste službe, ki se izvajajo v javnem interesu. Za njihovo izvajanje skrbijo država in samoupravne lokalne skupnosti, tako da ustanavljajo javne zavode, ki jih potem dejansko izvajajo.

2. Ustanovitev zavodov

Zavode lahko ustanovijo domače in tuje fizične in pravne osebe, če ni za posamezne dejavnosti ali za posamezne vrste zavodov z zakonom drugače določeno. Javne zavode lahko ustanavljajo država, občine in druge z zakonom pooblašene javnopravne osebe. Soustanovitelji javnega zavoda so lahko tudi druge pravne in fizične osebe. Zavod se lahko ustanovi, če so zagotovljena sredstva za ustanovitev in začetek dela zavoda in če so izpolnjeni drugi z zakonom določeni pogoji. Zavod se ustanovi z aktom o ustanovitvi. Ko ustanovitelj sprejme akt o ustanovitvi, imenuje vršilca dolžnosti poslovodnega organa, ki je pooblaščen, da pod nadzorstvom ustanovitelja opravi priprave za začetek dela zavoda. Z vpisom akta o ustanovitvi v sodni register pridobi zavod pravno sposobnost. Organizacija zavoda se določi s statutom oziroma pravili zavoda. V zavodu se lahko za opravljanje posamezne dejavnosti ali dela dejavnosti ali za opravljanje dejavnosti na določenem območju oblikujejo organizacijske enote.

3. Dejavnosti zavoda

Zavod lahko opravlja eno ali več dejavnosti. Zavod lahko opravlja gospodarsko dejavnost, če je ta namenjena opravljanju dejavnosti, za katero je zavod ustanovljen. Zavod ne sme začeti opravljati dejavnosti ali spremeniti pogojev za njeno opravljanje, dokler pristojni organ ni izdal odločbe, da so izpolnjeni pogoji, predpisani za opravljanje dejavnosti, pogoji glede tehnične opremljenosti in varstva pri delu ter drugi predpisani pogoji. Zavod lahko spremeni ali razširi dejavnost le s soglasjem ustanovitelja. Zavod lahko v okviru svoje dejavnosti ustanovi drug zavod ali podjetje s soglasjem ustanovitelja. Zavod lahko sklepa pogodbe in opravlja druge pravne posle samo v okviru dejavnosti, ki je vpisana v sodni register.

4. Opravljanje javne službe

Kot javne službe se opravljajo z zakonom ali podlagi zakona določene dejavnosti, katerih trajno in nemoteno opravljanje zagotavlja v javnem interesu republika, občina ali mesto. Javne službe opravljajo javni zavodi. Javno službo lahko opravlja tudi drug zavod na podlagi koncesije. Tak zavod ima glede opravljanja javne službe pravice, dolžnosti in odgovornosti javnega zavoda. Koncesija za opravljanje javne službe se lahko da zavodu, ki ni ustanovljen kot javni zavod, če izpolnjuje za opravljanje javne službe predpisane pogoje.

5. Organi zavoda

Zavodi imajo več organov. Ti so odgovorni za upravljanje, poslovanje, zastopanje zavoda ter za njegovo strokovno delo. Zavodi imajo naslednje organe:

1. svet zavoda,
2. direktor,
3. strokovni svet zavoda.

Svet zavoda sestavljajo predstavniki ustanovitelja, predstavniki delavcev zavoda ter predstavniki uporabnikov oziroma zainteresirane javnosti. Sestava, način imenovanja oziroma izvolitve članov, trajanje mandata in pristojnosti sveta se določijo z zakonom ali aktom o ustanovitvi oziroma s statutom ali pravili zavoda.

Svet zavoda ima več pristojnosti. Svet zavoda tako sprejema statut oziroma pravila in druge splošne akte zavoda, sprejema programe dela in razvoja zavoda ter spremlja njihovo izvrševanje, določa finančni načrt in sprejema zaključni račun zavoda, predlaga ustanovitelju spremembo ali razširitev dejavnosti, daje ustanovitelju in direktorju zavoda predloge in mnenja o posameznih vprašanjih in opravlja druge z zakonom ali aktom o ustanovitvi oziroma s statutom ali pravili zavoda določene naloge.

Direktor je poslovodni organ zavoda. Direktor organizira in vodi delo ter poslovanje zavoda, predstavlja in zastopa zavod in je odgovoren za zakonitost dela zavoda. Direktor tudi vodi strokovno delo zavoda in je odgovoren za strokovnost dela zavoda, če ni z zakonom ali aktom o ustanovitvi glede na naravo dejavnosti in obseg dela določeno, da sta poslovodna funkcija in funkcija vodenja strokovnega dela zavoda ločeni.

Direktorja imenuje in razrešuje na podlagi javnega razpisa ustanovitelj, če ni z zakonom ali aktom o ustanovitvi za to pooblaščen svet zavoda. Kadar je za imenovanje in razrešitev direktorja javnega zavoda pooblaščen svet zavoda, daje k imenovanju in razrešitvi soglasje ustanovitelj, če z zakonom ni drugače določeno. Če poslovodna funkcija in funkcija vodenja strokovnega dela nista ločeni, imenuje in razrešuje direktorja svet zavoda s soglasjem ustanovitelja.

Zavod ima tudi strokovni svet ali drug kolegijski strokovni organ. Sestava, način oblikovanja in naloge strokovnega sveta zavoda se določijo s statutom ali pravili zavoda v skladu z zakonom in aktom o ustanovitvi. Strokovni svet obravnava vprašanja s področja strokovnega dela zavoda, odloča o strokovnih vprašanjih v okviru pooblastil, določenih v statutu ali pravilih zavoda, določa strokovne podlage za programe dela in razvoja zavoda, daje svetu, direktorju in strokovnemu vodji mnenja in predloge glede organizacije dela in pogojev za razvoj dejavnosti ter opravlja druge z zakonom ali aktom o ustanovitvi oziroma s statutom ali pravili zavoda določene naloge.

6. Financiranje zavodov

Zavod pridobiva sredstva za delo iz sredstev ustanovitelja, s plačili za storitve, s prodajo blaga in storitev na trgu in iz drugih virov na način in pod pogoji, določenimi z zakonom in aktom o ustanovitvi. Presežek prihodkov nad odhodki sme zavod uporabiti le za opravljanje in razvoj dejavnosti, če ni z aktom o ustanovitvi drugače določeno.

Zavod je odgovoren za svoje obveznosti s sredstvi, s katerimi lahko razpolaga. Ustanovitelj je odgovoren za obveznosti zavoda, če ni z zakonom ali aktom o ustanovitvi drugače določeno.

7. Posebnosti ureditve javnih zavodov na področju kulture

Za javne zavode na področju kulture velja Zakon o zavodih, kolikor ni z Zakonom o uresničevanju javnega interesa za kulturo določeno drugače.

Praviloma imajo tudi javni zavodi na področju kulture tri organe – direktorja, svet in strokovni svet. Vendar pa velja izjema za zavode, ki imajo manj kot dvajset zaposlenih. Ti javni zavodi imajo samo direktorja in svet zavoda. Svet javnega zavoda v tem primeru opravlja naloge sveta in strokovnega sveta.

Drugačna ureditev velja tudi pri imenovanju direktorjev javnih zavodov na področju kulture. Če je ustanovitelj javnega zavoda država, opravi javni razpis in imenuje direktorja minister, pristojen za kulturo. Minister, pristojen za kulturo, mora pred imenovanjem direktorja pridobiti mnenje sveta in strokovnega sveta zavoda (mnenje ni zavezujoče). Če slednja ne podata mnenja v roku tridesetih dni, se šteje, da je njuno mnenje pozitivno. Tovrstno imenovanje se razlikuje od ureditve po splošni ureditvi, ko direktorja imenuje bodisi svet ob soglasju ustanovitelja ali Vlada Republike Slovenije. Tudi v primeru javnih zavodov lokalnih skupnosti direktorja zavoda vedno imenuje pristojni organ ustanovitelja in nikoli svet zavoda.

Javni zavodi na področju kulture imajo tudi drugače sestavljene svete in strokovne sveta zavodov, z Zakonom o uresničevanju javnega interesa za kulturo pa se posebej eksplicitno na nekoliko drugačen način urejajo tudi pristojnosti sveta in strokovnega sveta javnega zavoda.

Javni zavod na področju kulture ima svet, ki ga sestavljajo predstavniki ustanovitelja, ki jih izmed strokovnjakov s področja dela javnega zavoda, financ in pravnih zadev imenuje ustanovitelj, in predstavniki delavcev zavoda, ki imajo najmanj enega člana in največ do ene tretjine članov v svetu zavoda. Svet javnega zavoda ima naslednje naloge:

- nadzira zakonitost dela in poslovanja javnega zavoda,
- spremlja, analizira in ocenjuje delovanje javnega zavoda,
- predlaga ustanovitelju revizijo poslovanja, ki jo lahko opravi tudi notranji revizor ustanovitelja,
- ocenjuje delo direktorja,
- daje soglasje k strateškemu načrtu, programu dela, finančnem načrtu, sistemizaciji delovnih mest, organizaciji dela, kadrovskemu načrtu, načrtu nabav in k zavodski kolektivni pogodbi, ter nadzira njihovo izvajanje,
- daje soglasje k cenam javnih kulturnih dobrin,
- daje predhodno mnenje k imenovanju direktorja,
- sklepa pogodbo o zaposlitvi z direktorjem,

- odloča o pritožbah delavcev, ki se nanašajo na pravice, obveznosti in odgovornosti delavcev iz delovnega razmerja,
- opravlja druge naloge v skladu z aktom o ustanovitvi javnega zavoda.
- Strokovni svet javnega zavoda na področju kulture sestavljajo posamezniki, ki lahko s svojimi strokovnimi oziroma poslovnimi izkušnjami in javnim ugledom prispevajo k boljšem delovanju javnega zavoda. Eno tretjino članov strokovnega sveta izvolijo zaposleni, pri čemer je najmanj eden izvoljen izmed vseh zaposlenih, ostali pa, kolikor je predstavnikov delavcev več kot eden, izmed tistih, ki opravljajo dejavnost, zaradi katere je javni zavod ustanovljen. Preostale člane strokovnega sveta predlagajo Kulturniška zbornica Slovenije, društva oziroma druge organizacije s področja dela javnega zavoda izmed strokovnjakov ali uporabnikov. Strokovni svet zavoda opravlja naslednje naloge:
 - spremlja in ocenjuje delovanje javnega zavoda in politiko njegovega ustanovitelja, - ugotavlja ustreznost strateškega načrta in programa dela glede na namen, zaradi katerega je javni zavod ustanovljen,
 - obravnava vprašanja s področja strokovnega dela javnega zavoda in daje direktorju mnenja, predloge in pobude za reševanje teh vprašanj,
 - daje predhodno mnenje ustanovitelju k imenovanju in razrešitvi direktorja javnega zavoda,
 - daje predhodno mnenje k zavodski kolektivni pogodbi,
 - daje druge pobude in predloge v zvezi z delovanjem javnega zavoda,
 - druge zadeve, določene z aktom o ustanovitvi javnega zavoda.

Omeniti velja tudi, da so z Zakonom o uresničevanju javnega interesa za kulturo izčrpno navedene naloge direktorja. Njegove bistvene naloge so: vodi posle zavoda, zastopa zavod, organizira delo zavoda, sprejema program dela, sprejema akt o organizaciji dela in akt o sistemizaciji delovnih mest, sprejema kadrovski načrt ter pripravi letno poročilo.

8. Uresničevanje javnega interesa na področju kulture

8.1. Nosilci javnega interesa

Nosilci javnega interesa na področju kulture so pristojni organi: Državni zbor Republike Slovenije, Vlada Republike Slovenije, ministrstva, organi samoupravnih lokalnih skupnosti ter javni skladi in javne agencije kot osebe javnega prava, na katere je z javnim pooblastilom preneseno izvajanje posameznih nalog. Nosilci javnega interesa izvajajo svoje naloge v sodelovanju s civilno družbo, ki jo predstavljajo nacionalni svet za kulturo in sveti lokalnih skupnosti, Kulturniška zbornica Slovenije in strokovne komisije ministra oziroma pristojnega organa lokalnih skupnosti.

Javni interes za kulturo temelji na zagotavljanju javnih kulturnih dobrin, s katerimi se uresničuje kulturni razvoj Slovenije in slovenskega naroda, za katerega skrbijo Republika Slovenija (v nadaljnjem besedilu: država) in lokalne skupnosti. Javni interes za kulturo se uresničuje predvsem z zagotavljanjem pogojev za:

- kulturno ustvarjalnost,
- dostopnost kulturnih dobrin,
- kulturno raznolikost,
- uveljavljanje in razvoj slovenskega jezika,
- slovensko kulturno identiteto,
- skupen slovenski kulturni prostor.

–

Javni interes za kulturo se določa z zakoni ter z nacionalnimi in lokalnimi programi za kulturo, udejanja pa predvsem z javnimi razpisi in javnimi pozivi za financiranje javnih kulturnih programov in projektov, preko programov dela in strateških načrtov javnih zavodov kot tudi javnih agencij in skladov na področju kulture ter javnih razpisov za oddajo javne kulturne infrastrukture.

8.2. Načini uresničevanja javnega interesa

Kot je bilo že omenjeno so poglavitni nosilci javnega interesa na področju kulture država in lokalne skupnosti ter njihovi organi in osebe javnega prava, ki jih slednje ustanovijo. Javni interes za kulturo se v skladu z zakonodajo uresničuje z:

- z zagotavljanjem kulturnih dobrin kot javnih dobrin,
- z načrtovanjem, gradnjo in vzdrževanjem javne kulturne infrastrukture. Država uresničuje javni interes za kulturo tudi:
 - z zagotavljanjem enotnosti delovanja javne službe,
 - s podpiranjem občin, ki so ustanoviteljice občinskih javnih zavodov širšega pomena (dejavnost zavoda ni pomembna samo za občino ustanoviteljico),
 - s podeljevanjem statusa organizacije v javnem interesu na področju kulture,
 - z registracijo samozaposlenih v kulturi v razvidu ministrstva, pristojnega za kulturo,
 - s priznavanjem socialnih pravic (prispevek za plačilo socialnega in zdravstvenega zavarovanja in republiška priznavalnina).

8.2.1. Zagotavljanje javnih dobrin

Država in lokalne skupnosti zagotavljajo pogoje za ustvarjanje, posredovanje in varovanje kulturnih dobrin, ki se na trgu ne zagotavljajo v zadostnem obsegu ali kakovosti. Kulturne dobrine se zagotavljajo na način izvajanja javne službe in s podporo kulturnim projektom in programom.

Kadar je v javnem interesu potrebno zagotavljati javne kulturne dobrine trajno in nemoteno, jih zagotavljajo država in lokalne skupnosti neposredno ali tako, da ustanovijo javni zavod na področju kulture.

Glede delovanja javnih zavodov na področju kulture glej zgoraj.

8.2.2. Podpora kulturnim projektom

Podpora kulturnim projektom je oblika javnega financiranja, ki je namenjena temu, da se omogoči izvedba posamičnih kulturnih aktivnosti, ki so v javnem interesu. Država in lokalne skupnosti izvajajo financiranje kulturnih programov in projektov izvajalcev kulturnih projektov na podlagi javnih razpisov in javnih pozivov, z izbranimi nosilci projektov in programov pa nato država oziroma lokalna skupnost sklepa pogodbe. Javna sredstva za financiranje kulturnih projektov in programov zagotavljajo država in lokalne skupnosti, pri čemer je država pristojna za financiranje kulturnih projektov državnega pomena, lokalne skupnosti pa za projekte, ki so pomembni za njihovo območje. Za podporo kulturnim projektom in programom lahko konkurirajo pravne osebe, ki niso javni zavodi, in posamezniki. Pomembno je tudi poudariti, da se za izvajalca kulturnega projekta šteje tudi

lastnik oziroma upravljavec kulturnega spomenika, ki pridobi javna sredstva za prenovo in restavriranje njegovih spomeniških lastnosti.

8.2.3. Zagotavljanje javne infrastrukture

Država načrtuje, gradi in vzdržuje javno kulturno infrastrukturo v lasti države, lokalne skupnosti pa javno kulturno infrastrukturo v lasti lokalne skupnosti. Država lahko sofinancira investicije v javno kulturno infrastrukturo lokalnih skupnosti, če ta presega pomen, ki ga ima za lokalno skupnost, ali zaradi skladnega razvoja Slovenije in je to v javnem interesu države. Država in lokalne skupnosti zagotavljajo javno infrastrukturo javnim zavodom, ki jih ustanovijo. Z aktom o ustanovitvi javnega zavoda na področju kulture določijo nepremičnine in opremo, ki jo dajo kot del javne kulturne infrastrukture v upravljanje javnemu zavodu za izvajanje dejavnosti, za katero je ustanovljen.

8.2.4. Dodeljevanje statusa v javnem interesu

Na področju kulture lahko status delovanja v javnem interesu pridobijo društva kot tudi druge pravne osebe zasebnega prava (zavodi, ustanove, zadrage), ki delujejo na področju kulture. Z zakonom se opredeljuje, kaj so kulturna društva. Kulturna društva so združenja, v katera se posamezniki združujejo z namenom, da:

- izvajajo kulturne dejavnosti,
- združujejo poklice na posameznih področjih kulture,
- se ukvarjajo s strokovnimi vprašanji na posameznih področjih kulture,
- izvajajo dejavnosti na področju kulturne vzgoje in izobraževanja,
- prispevajo k dostopnosti do kulturnih dobrin in k razvoju kulturnih dejavnosti.

Status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture, se podeli društvu, ki izpolnjuje splošne pogoje, ki so določeni z Zakonom o društvih, in deluje na kulturnem (film, glasba, uprizoritvena umetnost, področje kulturne dediščine, založništvo, knjižničarstvo, kinematografija,...). Status društva v javnem interesu na področju kulture podeljuje ministrstvo za kulturo. Pogoji, ki veljajo za pridobitev statusa društva v javnem interesu na področju kulture, veljajo tudi za druge pravne osebe zasebnega prava (npr. zavodi, ustanove), ki želijo pridobiti ta status.

8.2.5. Posebne socialne pravice

Posebne socialne pravice (plačilo prispevkov za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje) se iz državnega proračuna zagotavljajo samozaposlenim v kulturi, ki so vpisani v razvid samozaposlenih v kulturi, če njihovo delo pomeni izjemen kulturni prispevek v zadnjih treh letih ali ko gre za poklice ali dejavnosti, ki jih je treba zaradi kadrovske potreb v kulturi posebej podpirati (deficitarni poklici), če delo samozaposlenega v zadnjih treh letih pomeni prispevek k razvoju področja, ki ga zajema ta poklic ali dejavnost.

IV. OSNOVE PRAVNE UREDITVE NA PODROČJU VARSTVA KULTURE DEDIŠČINE

1. Ustavna ureditev varstva kulturne dediščine

Slovenija je ena redkih držav v Evropi, kjer je varstvo kulturne dediščine ustavna kategorija. Ustava v 5. členu določa, da država »skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine« in s tem državi nalaga obveznost za ohranjanje kulturne dediščine. 73. člen nadalje določa, da je vsakdo dolžan v skladu z zakonom varovati kulturne spomenike. Država in lokalne skupnosti so zavezane, da skrbijo za ohranjanje kulturne dediščine.

Vsebina varovanja in obseg varovanja dediščine je prepuščena zakonskemu urejanju. To področje ureja Zakon o varstvu kulturne dediščine – vnaprej ZVKD-1).

2. Opredelitev pojma kulturna dediščina

Kot pri vsakem področju, ki se ureja, je temeljno, da se v zakonu opredelijo temeljne definicije, še posebej pa definicijo temeljnega predmeta urejanja, saj se lahko le tako pravilno in ustrezno razume besedilo zakona. Isto seveda velja tudi za področje varstva kulturne dediščine. **Dediščina** so v skladu z ZVKD-1 dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenci, pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti ter romske skupnosti in drugi državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas.

Dediščino je mogoče deliti na materialno in nesnovna dediščino. **Nesnovna dediščina** so nesnovne dobrine, kot so prakse, predstavitve, izrazi, znanja, veščine, in z njimi povezane premičnine in kulturni prostori (kjer se ta dediščina predstavlja ali izraža), ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino. **Materialno dediščino** je mogoče razdeliti na premično in nepremično dediščina. **Nepremična dediščina** so nepremičnine ali njihovi deli z vrednotami dediščine, pod pogojem, da so te vpisane v register kulturne dediščine, **premična dediščina** pa so premičnine in zbirke premičnin z vrednotami dediščine.

3. Javna korist varstva kulturne dediščine

Varstvo kulturne dediščine je v javno korist oziroma v javnem interesu. Navedeno pomeni, da država relevantne dejavnosti, ki zagotavljajo ohranjanje dediščine, šteje kot dejavnosti, ki so splošno koristne, torej kot dejavnosti, ki presegajo zasebni interes. Ker je varstvo kulturne dediščine v javno korist, ga je dolžna zagotavljati država (in tudi samoupravne lokalne skupnosti) z določenimi mehanizmi (predvsem z javno službo varstva dediščine).

Koncept varstva dediščine po zakonu ne obsega le ukrepov za fizično ohranitev dediščine. Javna korist na področju varstva dediščine je širša in zajema **celostno ohranjanje dediščine**, tj. ob fizični ohranitvi dediščine zagotoviti tudi možnost za njeno vključevanje v sodobno življenje in uporabo (celostno ohranjanje je sklop ukrepov, s katerimi se zagotavljajo nadaljnji obstoj in obogatitev dediščine, njeno vzdrževanje, obnova, prenova, uporaba in oživljanje).

Varstvo dediščine zajema tudi ukrepe za njeno popularizacijo, izobraževanje o njej in javno dostopnost.

Z zakonom opredeljena varstvo dediščine, ki je v javnem interesu oz. v javno korist, obsega:

- identificiranje dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje,
- ohranitev dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo,
- omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom,
- predstavljanje dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah,
- vključevanje vedenja o dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje,
- celostno ohranjanje dediščine,
- spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti dediščine in njenih interpretacij ter
- sodelovanje javnosti v zadevah varstva.

Država in občine izvajajo varstvo tako, da organizirajo in podpirajo dejavnosti, ki so navedene zgoraj, in izvajajo temu ustrezne ukrepe. Pomembno je tudi navesti, da je zaradi učinkovitega varstva pomembno, da pri uresničevanju javne koristi varstva dediščine država in občine sodelujejo z lastniki dediščine, poslovnimi subjekti, nevladnimi organizacijami in civilno družbo.

Na koncu velja še navesti, na kaj konkretno se varstvo dediščine nanaša oziroma kaj je predmet varstva. Predmet varstva so tako posamezne stvari ali vrednote, ki so:

- registrirana dediščina,
- nacionalno bogastvo,
- kulturni spomeniki,
- varstvena območja dediščine in
- in arheološke ostaline.

4. Lastninska pravica na kulturni dediščini

Tako kot vsaka stvar so tudi predmeti kulturne dediščine predmet lastninske pravice. Lastniki dediščine so lahko dejansko vsi subjekti – od javnopравnih (država, samoupravne lokalne skupnosti ...) do zasebnopravnih (fizične osebe, pravne osebe – npr. gospodarske družbe). Kar pa je bistveno, je to, da je zaradi javnega interesa po varstvu kulturne dediščine lastninska pravica lastnikov dediščine omejena.

Najprej je treba ugotoviti, da praviloma ne obstajajo omejitve, kdo sme ali ne sme biti lastnik določenega predmeta dediščine. Izjema velja za arheološka najdbe in arheološko ostalino, ki je premečnina in ki je najdena na površju zemlje, pod njim ali v vodi. Lastnica teh predmetov je že na podlagi zakona država. Navedeno pa ne velja za arheološke najdbe, ki izvirajo iz vojnih grobišč, za katere je lastništvo ugotovljeno.

Spomenika v lasti države, pokrajine ali občine, ki je arheološka najdba ali arheološko najdišče (kaj sta arheološka najdba in najdišče, glej točko 9 spodaj) ali je zavarovan na podlagi posebnih predpisov ali mednarodnih pogodb, katerih podpisnica je Republika Slovenija, se ne

sme odtujiti. To pomeni, da se tak spomenik, ki je v lasti države, pokrajine ali občine, ne sme prodati ali podariti zasebnopravnemu subjektu (posamezniku ali pravni osebi). Drug nepremični spomenik v lasti države, pokrajine ali občine se sme izjemoma odtujiti (odločitev za državni spomenik sprejme vlada, za lokalni spomenik pa pristojni organ samoupravne lokalne skupnosti) le, če se s tem izboljšata njegova ohranitev in javna dostopnost ter zagotovi taka uporaba, ki je skladna z družbenim pomenom spomenika. Premično dediščino, ki je v lasti države, pokrajine ali občine in jo hrani državni ali pooblaščen muzej, je načeloma prav tako prepovedano odtujiti, razen če gre za izmenjavo, ki pomeni bistveno dopolnitev muzejske (odločitev o odtujitvi sprejme minister za kulturo na predlog muzeja za dediščino v lasti države).

Če dediščina nima lastnika ali če njen lastnik ni znan in ga ni mogoče ugotoviti ali če dediščina ostane brez lastnika, postane njen lastnik Republika Slovenija.

Za celovito razumevanje izpostavljene problematike pa je treba omeniti še dva instituta, ki pomenita poseg v lastninsko pravico. Na nepremičnem kulturnem spomeniku se namreč lahko v korist države odvzame lastninska pravica proti odškodnini ali nadomestilu v naravi (**razlastitev**). Razlastitev je v skladu z zakonom dopustna, če so spomenik ali njegove zavarovane vrednote ogrožene in če njihove ohranitve ni mogoče doseči na drug način ali če ni mogoče na drug način zagotoviti dostopnosti spomenika v skladu z aktom o razglasitvi. Poseg v lastninsko pravico mora biti sorazmeren javni koristi, zaradi katere pride do razlastitve. Razlastitveni zavezanec je v takšnem primeru fizična ali pravna oseba, ki ima v lasti nepremičnino, ki je predmet razlastitve.

Drugi institut je predkupna pravica. **Predkupna pravica** pomeni, da mora lastnik spomenika, kadar ga prodaja, tega najprej ponuditi državi, pokrajini oziroma občini po ceni, ki jo bo sicer postavil ostalim interesentom. Če tega ne stori in proda takšno nepremičnino, je pravni posel ničen. Država ima **predkupno pravico** na kulturnem spomeniku državnega pomena in na nepremičnini v vplivnem območju nepremičnega spomenika državnega pomena, če je tako določeno v aktu o razglasitvi. Občina, ki je spomenik razglasila, ima predkupno pravico na spomeniku lokalnega pomena in na nepremičnini v vplivnem območju nepremičnega spomenika lokalnega pomena, če je tako določeno v aktu o razglasitvi kulturnega spomenika. Če država svoje predkupne pravice za spomenik državnega pomena ni izkoristila, ima predkupno pravico na njem tudi občina, na katere območju je ta spomenik državnega pomena.

5. Register kulturne dediščine

Namen registra kulturne dediščine je v informacijski podpori izvajanju varstva dediščine. Register je namenjen tudi predstavljanju, raziskovanju, vzgoji, izobraževanju in razvijanju zavesti javnosti o dediščini. Podatki iz registra se smejo uporabljati za:

- vodenje registra in dokumentiranje dediščine,
- izvajanje javne službe v zvezi z uporabo, upravljanjem in drugim ravnanjem z dediščino,
- izvajanjem določb o predkupni pravici, razlastitvi, nadomestilu in odškodnini
- in za nadzor nad izvajanjem zakona o varstvu kulturne dediščine.

Register vodi ministrstvo za kulturo. Register se vodi v okviru postopka dokumentiranja ali inventariziranja enote dediščine ali kot samostojni postopek. Podatki iz registra so javni, razen

podatkov o lastnikih dediščine, podatkov o legi arheoloških najdišč, kjer obstaja nevarnost nedovoljenega iskanja arheoloških ostalin, ter drugih podatkov, katerih javna dostopnost bi lahko ogrozila obstoj dediščine.

6. Nepremična dediščina

6.1 Nepremična dediščina in načini njenega varstva

Nepremična kulturna dediščina se varuje:

- kot registrirana dediščina s prostorskimi planskimi akti (*gl. spodaj 6.2*)
- z razglasitvijo za kulturni spomenik (*gl. spodaj 6.3*)
- oziroma z določitvijo za varstveno območje dediščine (*gl. spodaj 6.4*).

Nepremična dediščina se varuje bodisi kot posamezna nepremičnina (hiša, spominsko obeležje, ...) ali kot območje dediščine. Kot **posamezna nepremičnina** se varuje stavba, objekt ali druga nepremičnina, ki so ali zgrajene ali sestavljene ali oblikovane z naravnimi sestavinami po načelih krajinske arhitekture ali so arheološko najdišče. Za del posamezne nepremičnine se šteje tudi njene sestavine in pritikline, ki so namenjene uporabi ali olepšanju nepremičnine ali so nepogrešljive za njeno delovanje ali razumevanje.

Kot **območje dediščine** se v register vpišejo enovita skupina stavb, naselje ali njegov del, večje arheološko najdišče ali območje kulturne krajine, ki ima kot celota vrednote dediščine in je medsebojno dovolj povezana, da sestavlja topografsko določljivo celoto nepremične dediščine.

6.2 Registrirana dediščina

V register kulturne dediščine se vpišejo nepremičnine kot posamezna nepremičnina ali kot območje dediščine. Pomembno je poudariti, da vpis določene premične oziroma nepremične stvari v register **ni neposredna podlaga za njeno varstvo**, temveč pomeni le izvajanje identificiranja in dokumentiranja dediščine, omogočanja dostopa do informacij o dediščini ter razvijanja zavesti o njej.

Sam vpis določenega predmeta v register za lastnika tega predmeta nima še nikakršnih neposrednih pravnih posledic. Registracija nima nobenega neposrednega učinka za lastnika registrirane dediščine in nobenega vpliva na njegova lastniška upravičenja, pač pa je zgolj podlaga za pripravo prostorskih aktov in drugih planov, ki vplivajo na dediščino. Občina se samostojno odloči, ali bo dediščino, ki je vpisana v register in leži na njenem območju, varovala s svojimi prostorskimi akti. Varstvo registrirane dediščine je torej mogoče izvajati le, kadar prostorski akt:

- določa, da se registrirana dediščina na območju veljavnosti prostorskega akta varuje,
- določa način varstva oziroma varstveni režim, ki ga je potrebno upoštevati pri poseganju v registrirano dediščino
- in kadar določa, da je za posege v registrirano dediščino potrebna predhodna pridobitev kulturnovarstvenih pogojev, soglasij in mnenj pristojnega zavoda.

Tudi če so izpolnjeni vsi od navedenih treh pogojev, pa je varstvo registrirane dediščine le pasivno. To pomeni, da država oziroma občine izvajajo le nadzor nad posegi v registrirano dediščine, ne morejo pa izvrševati nobenih aktivnih ukrepov varstva, na primer zapovedi ravnanja, zapovedi vzdrževanja dediščine, državnega sofinanciranja obnove dediščine ipd.

6.3 *Nepremični spomeniki*

Najvišjo stopnjo varstva po zakonu uživajo kulturni spomeniki. Za kulturni spomenik se lahko zaradi svojega izjemnega pomena za državo ali posebnega pomena za pokrajino ali občino razglasi registrirana nepremična dediščina, ki predstavlja izrazit dosežek ustvarjalnosti ali dragoceno prispeva h kulturni raznolikosti ali je pomemben del prostora ali dediščine Republike Slovenije ali njenih regij ali predstavlja vir za razumevanje zgodovinskih procesov, pojavov ter njihove povezanosti s sedanjo kulturo in prostorom.

Za razliko od registrirane dediščine se spomeniki lahko **varujejo neposredno in aktivno**. Pridobitev statusa spomenika pomeni vzpostavitev pravnega režima, ki neposredno vpliva tudi na lastninsko pravico in druge pravice lastnikov, posestnikov in uporabnikov dediščine. Država in lokalne skupnosti lahko za razliko od dediščine, ki nima status spomenika, tudi aktivno posegajo v spomenike: s sprejemanjem ukrepov varstva, s sofinanciranjem obnove itn. Zaradi velikih potencialnih posledic, ki jih ima lahko pridobitev statusa spomenika za lastnike in druge upravičence, se z zakonom natančno določa način pridobitve statusa spomenika, vključno z večjimi pravicami lastnikov in javnosti do obveščeniosti in sodelovanja v tem postopku.

Nepremičnina postane spomenik s sprejemom splošnega akta o razglasitvi spomenika. Še prej pa je treba izpeljati zahteven postopek, ki je namenjen pripravi strokovnih podlag za razglasitev ter obveščanju in varstvu pravic posameznikov.

Razglasitev spomenika državnega pomena se opravi na predlog Zavoda za varstvo kulturne dediščine. Zavod pripravi predlog za razglasitev spomenika po lastni presoji ali na pobudo koga drugega. Če zavod zavrne pobudo za razglasitev, mora pobudnika seznaniti s svojo odločitvijo in z razlogi zanjo. Zavod mora o pripravi predloga za razglasitev seznaniti lastnike dediščine, ki naj bi se razglasila za spomenik, ter jim dati možnost, da podajo svoje mnenje v zvezi z razglasitvijo. Lastniki se obveščajo praviloma po pošti ali z javnim naznanilom, če je ta način zaradi večjega števila, težke dosegljivosti ali neznanega naslova primernejši (npr. na nepremičnini, katere razglasitev se predlaga, v uradnem glasilu, v sredstvih javnega obveščanja ali na drug primeren način). Če gre za razglasitev spomeniškega območja, pa mora zavod izvesti javno obravnavo, tako da javnost o tem obvesti z objavo datuma obravnave, načinom dostopnosti gradiv, rokov za podajo mnenj in navedbo organa, ki mnenja sprejema. Obvestilo o obravnavi mora objaviti v vsaj enem javnem sredstvu obveščanja najmanj deset dni pred javno obravnavo. V času do javne obravnave mora biti zagotovljen javen dostop do gradiv, ki so predmet javne obravnave. Na javni obravnavi se predstavijo razlogi za razglasitev, osnutek akta o razglasitvi in kartografska dokumentacija. Pomembno je poudariti, da ima vsakdo možnost, da ustno ali pisno poda svoje mnenje v zvezi z razglasitvijo ter da se mora zavod do mnenj opredeliti.

Postopek **razglasitve spomenika lokalnega pomena** vodi pristojni organ pokrajine ali občine ob smiselni uporabi določb o razglasitvi za državni spomenik. Predlog za razglasitev spomenika lokalnega pomena pripravi zavod.

Spomenik državnega pomena se razglasi z aktom vlade (odlok), spomenik lokalnega pomena pa z odlokom predstavniškega organa pokrajine ali občine. **Akt o razglasitvi** mora vsebovati kot prvo podatke, ki prostorsko opredeljujejo spomenik, navedbo podatkov, ki utemeljujejo razglasitev in seveda varstveni režim spomenika. Vse navedeno mora biti jasno opredeljeno (javni interes za razglasitev mora biti jasno razpoznaven), saj razglasitev za kulturni spomenik nujno pomeni poseg v lastninsko pravico, ki pa je ustavno varovana.

Akt o razglasitvi v skladu z zakonom obsega zlasti:

- identifikacijo spomenika, vključno z določitvijo meje spomenika tako natančno, da so meje določljive v naravi in zemljiškem katastru,
- vrednote, ki utemeljujejo razglasitev za spomenik,
- varstveni režim spomenika,
- vplivno območje, kadar je to zaradi zagotavljanja prostorske celovitosti spomenika potrebno, vključno z določitvijo meje vplivnega območja tako natančno, da so meje določljive v naravi in zemljiškem katastru,
- varstveni režim v vplivnem območju,
- morebitno obveznost javne dostopnosti spomenika,
- zahteve glede upravljanja ter morebitno obveznost sprejema načrta upravljanja in
- inventarno knjigo premičnin, ki so sestavni del spomenika, kadar je to potrebno.

Na podlagi akta o razglasitvi se pravni status nepremičnega spomenika vedno zaznamuje v zemljiški knjigi. Njegovo vplivno območje se zaznamuje, če tako določa akt o razglasitvi. Organ, ki je spomenik razglasil, pošlje akt o razglasitvi na pristojno zemljiško knjigo. Vpis nepremičnega spomenika v zemljiško knjigo se opravi po uradni dolžnosti. Spomeniška območja se v zemljiški knjigi ne zaznamujejo, razen v delih, ki obsegajo arheološka najdišča, ali v delih, kjer zahtevo za zaznambo določi akt o razglasitvi.

Pomembno je še omeniti, da kadar se razglasitev spomenika državnega pomena nanaša na območje, ki je varovano ali zavarovano po predpisih s področja ohranjanja narave, se meje spomenika in varstveni režim v aktu o razglasitvi določijo na podlagi usklajenega predloga ministra in ministra, pristojnega za ohranjanje narave.

V okviru sklopa razglašanja spomenikov je treba omeniti tudi institut, s katerim se omogoča **začasna razglasitev za kulturni spomenik**. Začasna razglasitev ima dejansko iste pravne posledice kot siceršnja razglasitev. Razlika je le v tem, da se razglasitev opravi za nedoločen čas, začasna razglasitev pa za določen čas. Začasna razglasitev je v skladu z zakonom mogoča, kadar ima določena registrirana dediščina vrednote spomenika in obstaja nevarnost, da bodo te vrednote okrnjene ali uničene. Odločitev o začasni razglasitvi za spomenik sprejme minister za kulturo. Začasna razglasitev za spomenik se lahko sprejme tudi na ravni občin.

Akt o začasni razglasitvi obsega razlog za začasno razglasitev, varstveni režim in obdobje začasne razglasitve. Začasna razglasitev lahko traja najdlje 12 mesecev in se izjemoma lahko podaljša še za 12 mesecev. Minister lahko prekliče začasno razglasitev, če prenehajo obstajati razlogi za začasno razglasitev pred iztekom njenega roka. V postopku sprejemanja začasne razglasitve se ne uporabljajo določbe o pripravi predloga za razglasitev, o obveščanju lastnikov v času priprave ter o javni obravnavi, ki sicer veljajo pri trajni razglasitvi za kulturni spomenik. Akt o razglasitvi mora vsebovati vrednote, ki utemeljujejo razglasitev za

spomenik, varstveni režim vsaj v obsegu, ki omogoča najnujnejše varstvo, in vplivno območje ter varstveni režim v njem, ki še zagotavljata prostorsko celovitost spomenika.

Opozoriti je treba še na možnost, po kateri lahko pride do **dvakratne razglasitve za spomenik**. Če je ista stvar tako razglašena za spomenik državnega pomena in za spomenik lokalnega pomena, si varstveni režimi in drugi ukrepi varstva po obeh aktih ne smejo nasprotovati. Če pride do kolizije določb obeh aktov o razglasitvi, veljajo določbe akta o razglasitvi državnega pomena in ukrepi varstva, izdani na njegovi podlagi. Navedeno je razumljivo, saj spomenik državnega pomena predstavlja višji javni interes kot spomenik lokalnega pomena.

Možno je tudi, da razlogi za razglasitev za spomenik prenehajo (npr. uničenje spomenika). O **prenehanju statusa spomenika** odloči organ, pristojen za razglasitev spomenika po postopku, ki je predpisan za razglasitev spomenika. Organ mora poslati akt o prenehanju statusa nepremičnega spomenika na pristojno zemljiško knjigo, ki po uradni dolžnosti izbriše zaznambo spomenika iz zemljiške knjige. Status spomenika v upravljanju državnega ali pooblaščenega muzeja preneha z izbrisom iz inventarne knjige na podlagi sklepa organa, ki na podlagi akta o ustanovitvi muzeja obravnava vprašanja s področja strokovnega dela muzeja.

6.4. Varstvena območja dediščine

Za razliko od registrirane dediščine in kulturnih spomenikov, ki sta bila kot instrumenta varstva nepremične dediščine v uporabi že pred uveljavitvijo ZVKD-1, so varstvena območja dediščine nov instrument varstva, ki ga uvaja prav ZVKD-1. Varstveno območje dediščine je območje z enotnimi značilnostmi nepremične dediščine (skupen zgodovinski kontekst, sorodne morfološke značilnosti in topografska enovitost), ki je zaradi svojih vrednot in razvojnih potencialov pomemben del prostorskih ureditev. Varstvena območja določi minister za kulturo na predlog Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Čeprav je bil ZVKD-1 sprejet že v letu 2008, podzakonski predpisi na njegovi podlagi, ki bi omogočili določanje varstvenih območij, še niso bili sprejeti, zato do danes ni bilo uveljavljeno nobeno varstveno območje in se ta instrument varstva nepremične dediščine trenutno ne uporablja.

6.5 Posegi v dediščino (kulturnovarstveni pogoji, soglasja in mnenja)

Morda najpomembnejši instrument varstva nepremične dediščine je nadzor nad posegi v njo.. Zaradi varstva dediščine in s tem javnega interesa kakršnikoli posegi ne morejo biti dopustni, ravno nasprotno, marsikateri morajo biti tudi prepovedani. Na vprašanje, kateri posegi so dopustni oziroma prepovedani, nam na abstraktni ravni povedo z zakonom predvideni splošni akti, za posamične posege pa je njihova dopustnost opredeljena v kulturnovarstveni pogojih in kulturnovarstvenih soglasjih, ki jih izdaja Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Poseg v dediščino so v skladu z zakonom vsa dela, dejavnosti in ravnanja, ki kakor koli spreminjajo videz, strukturo, notranja razmerja in uporabo dediščine ali ki dediščino uničujejo, razgrajujejo ali spreminjajo njeno lokacijo, zlasti pa:

- vse spremembe dediščine, ki se štejejo za gradnjo v skladu s predpisi o graditvi objektov,

- dela pri vzdrževanju in uporabi dediščine,
- premeščanje dediščine ali njenih delov,
- dejavnosti in ravnanja, ki se izvajajo v zvezi z dediščino ali neposredno z njo, ter
- iskanje arheoloških ostalin in raziskave dediščine.

Država nadzoruje posege v dediščino s kulturnovarstvenim soglasjem, ki ga mora pridobiti investitor posega pred izvedbo posega. **Kulturnovarstveno soglasje** je akt, ki ga izda Zavod za varstvo kulturne dediščine, s katerim potrjuje, da je poseg skladen z varstvenim režimom. V skladu z zakonom je kulturnovarstveno soglasje je treba pridobiti za:

- posege v spomenik,
- posege v vplivno območje spomenika, če to obveznost določa akt o razglasitvi spomenika,
- posege v varstvena območja dediščine,
- posege v registrirano nepremično dediščino ali v enoto urejanja prostora, če to obveznost določa prostorski akt, in
- za raziskavo dediščine, ki ni arheološka ostalina

Kulturnovarstvenega soglasja pa ne glede na prej navedeno ni potrebno pridobiti za:

- nujne posege na spomeniku ali dediščini, če so posegi neizogibno in nemudoma potrebni za odvrnitev nepredvidljive nevarnosti uničenja ali poškodbe spomenika ali dediščine ali za odvrnitev nevarnosti za ljudi in premoženje. O nujnem posegu je treba takoj po njegovi izvedbi obvestiti zavod in zaprositi za naknadno kulturnovarstveno soglasje;
- izvedbo raziskav, ki jih opravlja zavod v javno korist v okviru javne službe;
- in za izvedbo raziskav arheoloških ostalin in odstranitvev dediščine, za katere je potrebno posebno soglasje ministra za kulturo.

Kulturnovarstveno soglasje se izda:

- za posege v spomenik in za posege v vplivno območje spomenika: v skladu z aktom o razglasitvi spomenika,
- za posege v varstveno območje dediščine: v skladu z aktom o določitvi varstvenega območja dediščine,
- za posege v registrirano nepremično dediščino: v skladu s prostorskim aktom.

Pred izdajo kulturnovarstvenega soglasja mora investitor pridobiti kulturnovarstvene pogoje zavoda. Tako kulturnovarstveni pogoji kot kulturnovarstveno soglasje se izdajo na podlagi zahteve investitorja. V zahtevi za kulturnovarstvene pogoje investitor navede namen posega in priloži projektno dokumentacijo, iz katere so razvidne značilnosti posega. Zavod s kulturnovarstvenimi pogoji določi zahteve, ki jih mora izpolnjevati projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja ali druga projektna dokumentacija, potrebna za izvedbo posegov, in zahteve glede strokovne usposobljenosti izvajalcev specializiranih del. Kulturnovarstveni pogoji se določijo:

- za poseg v registrirano nepremično dediščino: v skladu z določbami prostorskega akta ali akta o določitvi varstvenih območij dediščine,

- za poseg v spomenik ali vplivno območje spomenika: v skladu z aktom o razglasitvi za spomenik ali z določbami prostorskega akta oziroma akta o določitvi varstvenih območij dediščine.

Zavod lahko s kulturnovarstvenimi pogoji kot pogoj za pridobitev kulturnovarstvenega soglasja določi tudi obveznost oprave predhodnih raziskav ali obveznost priprave konservatorskega načrta. Obveznost oprave predhodnih raziskav se lahko določi, če se upravičeno domneva, da je v nepremičnini, ki je predmet posegov, neodkrita dediščina, in grozi nevarnost za njeno poškodovanje ali uničenje. Priprava konservatorskega načrta pa se lahko zahteva, če je nameravani poseg kompleksen, če grozi nevarnost uničenja ali ogrožanja varovanih vrednot ali če je treba pri posegu izvesti konservatorsko-restavratorska dela. Konservatorski načrt je v skladu z zakonom potreben vedno, kadar gre za posege v strukturne elemente spomenika.

Vlogi za izdajo kulturnovarstvenega soglasja za poseg, za katerega je potrebno pridobiti gradbeno dovoljenje, je treba priložiti projektno dokumentacijo, ki jo za pridobitev projektne soglasja predpisujejo predpisi, ki urejajo graditev. Če gre za poseg, za katerega ni potrebno gradbeno dovoljenje po predpisih o graditvi objektov, se vlogi priloži idejna zasnova. Če je tako določeno s kulturnovarstvenimi pogoji, je vlogi potrebno priložiti tudi dokazila o strokovni usposobljenosti izvajalcev specializiranih del.

Zavod izda investitorju kulturnovarstveno soglasje, če ugotovi, da so v priloženi projektne dokumentaciji izpolnjeni pogoji, ki so bili dani v predhodnih kulturnovarstvenih pogojih.

Kulturnovarstveni pogoji in soglasja, kakor so opredeljena v ZVKD-1, **so upravni akti, ki se izdajajo v upravnem postopku**. To kot prvo pomeni, da gre za zavezujoče pravne akte, ki jih morajo upoštevati tako stranke kot druge osebe. Kot drugo pa upravna narava pogojev in soglasij pomeni, da ima stranka zoper izdane kulturnovarstvene pogoje oziroma kulturnovarstveno soglasje možnost pritožbe in drugih pravnih sredstev v upravnem postopku oziroma v upravnem sporu. Pritožbeni organ je Ministrstvo za kulturo.

Kulturnovarstveni pogoji in soglasja za posege, za katere je potrebno pridobiti gradbeno dovoljenje, se izdajajo ob upoštevanju določb predpisov o graditvi objektov. Do uveljavitve Gradbenega zakona v letu 2018 je bilo zelo malo razlik v postopku pridobivanja kulturnovarstvenih pogojev in soglasij za posege, za katere gradbeno dovoljenje ni potrebno, in za posege, za katere je predpisano gradbeno dovoljenje. V obeh primerih je zavod pogoje in soglasja izdal v obliki upravne odločbe, izdane v upravnem postopku. Kulturnovarstveni pogoji in soglasja za posege, za katere je predpisano gradbeno dovoljenje, so se šteli za projektne pogoje oziroma projektne soglasja po gradbenih predpisih, ki jih je bilo obvezno upoštevati v postopkih izdaje gradbenega dovoljenja.

Z uveljavitvijo Gradbenega zakona projektne pogoji in projektne soglasja, ki so sedaj imenovana projektne mnenja, niso več pravno zavezujoče upravne odločbe, ampak imajo zgolj naravo mnenj, ki jih pridobi upravni organ pred izdajo gradbenega dovoljenja in ki zanj niso zavezujoča. V primeru, da investitor torej načrtuje poseg v kulturno dediščino ali spomenik, za katerega je potrebno gradbeno dovoljenje, mu zavod ne izda več kulturnovarstvenih pogojev in kulturnovarstvenega soglasja v upravnem postopku, pač pa kulturnovarstvene pogoje in kulturnovarstveno mnenje, ki nista upravna akta, ki nista zavezujoče narave in zoper katere investitor nima več možnosti pritožbe.

6.6 Varstvo kulturne dediščine v planih

Varstvo dediščine v prostorskih planih je pomemben segment varstva kulturne dediščine – še posebej v primerih, ko gre za varstvo dediščine, ki ni spomenik. V tem primeru se dediščina varuje le na podlagi določb prostorskega akta.

Pripravljaivec plana mora pri pripravi plana upoštevati varstvo dediščine in vanj vključevati ukrepe varstva. Varstvo se v postopkih priprave in sprejemanja plana zagotavlja:

- z upoštevanjem aktov o razglasitvi nepremičnih spomenikov, registriranih arheoloških najdišč in aktov o varstvenih območij dediščine,
- s presojo vplivov na dediščino,
- z upoštevanjem smernic in mnenj v postopku priprave prostorskih aktov.

Upoštevanje varstva kulturne dediščine je treba zagotoviti v vseh fazah priprave plana, še posebej tistih njegovih delov, ki so neposredna podlaga za izdajanje soglasij za posege v dediščino. Z zakonom je določena obveznost, da se ohranitev nepremičnih spomenikov, registriranih arheoloških najdišč in lastnosti dediščine, ki so opredeljene v varstvenih območjih dediščine, obvezno upošteva v prostorskih aktih, ki imajo neposreden vpliv na dediščino in njeno varstvo, in v prostorskih ukrepih, izdanih na podlagi predpisov o urejanju prostora. Prostorske ureditve v vplivnem območju spomenika morajo biti prilagojene prostorskim možnostim tako, da družbeni pomen spomenika v prostoru ni okrnjen.

V postopku priprave prostorskega akta mora pripravljavec akta pridobiti **smernice**, ki jih sprejme ministrstvo za kulturo. S smernicami se na podlagi strategije varstva dediščine, aktov o varstvenih območjih dediščine, aktov o razglasitvi opredelijo usmeritve, izhodišča in pogoji za varstvo in ohranitev v prostorskem aktu. Pred samim sprejetjem prostorskega akta pa mora subjekt, ki bo tak akt izdal, pridobiti **mnenje** ministrstva za kulturo, s katerim se ugotovi sprejemljivost predlaganih rešitev v predlogu prostorskega akta z vidika varstva kulturne dediščine. V primeru negativnega mnenja ministrstvo obrazloži razloge in napoti pripravljavca prostorskega akta, da napravi določene spremembe in dopolnitve.

7. Varstvo arheološke dediščine

Arheološke ostaline so v skladu z zakonom vse stvari in vsakršni sledovi človekovega delovanja iz preteklih obdobij na površju, v zemlji in vodi, katerih ohranitev in preučevanje prispevata k odkrivanju zgodovinskega razvoja človeštva in njegove povezanosti z naravnim okoljem, za katere sta glavni vir informacij arheološko raziskovanje ali odkritja in za katere je mogoče domnevati, da so pod zemljo ali pod vodo vsaj 100 let in da imajo lastnosti dediščine. Arheološke ostaline so tudi stvari, povezane z grobišči, določenimi na podlagi predpisov o vojnih grobiščih, in z vojno, skupaj z arheološkim in naravnim kontekstom, ki so bile pod zemljo ali pod vodo vsaj 50 let. Premične arheološke ostaline zakon imenuje **arheološke najdbe**.

Arheološke ostaline so po svoji materialni pojavnosti lahko nepremične ali premične stvari in se glede na to ustrezno varujejo v skladu z določbami ZVKD-1, ki veljajo za nepremično oziroma premično dediščino in spomenike. Vendar pa ima varstvo arheoloških ostalin določene posebnosti. Te izhajajo predvsem iz dejstva, da obstoj ostalin vnaprej dostikrat ni znan, da se večkrat odkrijejo naključno in da je potrebno že takoj po njihovem odkritju

zagotoviti njihovo varstvo, čeprav še niso vpisane v register dediščine oziroma razglašene za kulturni spomenik.

Arheološko najdišče je v skladu z zakonom originalni kraj deponiranja in odkrivanja arheoloških ostalin. Strokovno identificirano in registrirano arheološko najdišče postane kulturna dediščina.

Za arheološke ostaline zakon nalaga dolžnost tistemu, ki jo najde na površju zemlje, pod njim ali v vodi, da mora poskrbeti, da ostane ta nepoškodovana ter na mestu in v položaju, kot jo je odkril. O najdbi mora ta najpozneje naslednji delovni dan obvestiti zavod. Dolžnost obvestila o najdbi imajo najditelj, lastnik zemljišča, drug stvarnopravni upravičenec na zemljišču ali njegov posestnik, v primeru graditve objekta pa tudi investitor in odgovorni vodja del.

V kraj najdbe sme po obvestilu posegati praviloma le pooblaščen osebni zavoda. Pooblaščen osebni mora v določenem roku raziskati, ali gre pri najdbi za dediščino. Pooblaščen osebni ima pri tem tudi pravico vzeti premičnino za potrebe raziskave. Če se izkaže, da ne gre za dediščino, mora zavod vse odvzete premičnine po opravljeni predhodni raziskavi vrniti najditelju.

Če pooblaščen osebni zavoda utemeljeno domneva, da so na določenem zemljišču arheološke ostaline in da grozi nevarnost za njihovo poškodovanje ali uničenje lahko zavod to zemljišče **z odločbo določi za arheološko najdišče**, dokler se ne opravijo predhodne raziskave arheoloških ostalin. Namen izdaje takšne odločbe je, da pred uničenjem zavarujemo arheološko ostalino, ki je bila naključno najdena ob posegu v zemljo ali v vodo in ki (doslej) ni bila varovana kot registrirano arheološko najdišče skozi prostorski akt Z odločbo o arheološkem najdišču se določijo območje najdišča, vrsta in obseg predhodnih raziskav, lahko pa se omeji ali prepove gospodarska in druga raba zemljišča, ki ogroža obstoj arheološke ostaline. Odločba o arheološkem najdišču je veljavna največ šest mesecev.

8. Premična dediščina

8.1 Vpis v register

V register se vpišejo nepremičnine, premičnine in vrednote z lastnostmi dediščine, kot je opredeljena 1. točki zgoraj. Premična dediščina pa se vpiše v register kot posamezna premičnina ali kot zbirka.

Vpis določene premične oziroma nepremične stvari v register ni neposredna podlaga za omejitev lastninske pravice na njej, temveč pomeni le izvajanje identificiranja in dokumentiranja dediščine, omogočanja dostopa do informacij o dediščini ter razvijanja zavesti o njej.

Vpis premične dediščine v register je zaenkrat mrtva črka na papirju. Register premične dediščine še ni vzpostavljen, toliko bolj pomembno pa je varstvo premične dediščine na podlagi statusa premičnega spomenika oziroma nacionalnega bogastva (gl. spodaj).

8.2 Premični spomeniki

V skladu z zakonom je premični spomenik premičnina ali zbirka premičnin, ki:

- predstavlja izrazit dosežek ustvarjalnosti ali dragoceno prispeva h kulturni raznolikosti,
- je pomemben del življenja na območju Republike Slovenije ali njenih regij ali
- predstavlja pomemben vir za razumevanje zgodovinskih procesov, pojavov ter njihove povezanosti s sedanjo kulturo.

ZVKD-1 predvideva dva načina **pridobitve statusa nepremičnega spomenika**:

a) Prvi in daleč najbolj uveljavljeni način je, da premočnina ali zbirka premočnin pridobi status premočnega spomenika z vpisom v inventarno knjigo državnega ali pooblaščenega muzeja ali z razglasitvijo. **Inventariziran premočni spomenik** je vsaka premočnina in zbirka premočnin z lastnostmi, kot so navedene zgoraj, in je vpisana v inventarno knjigo državnega ali pooblaščenega muzeja ter je v njegovem upravljanju.

b) Premočnine in zbirke premočnin, ki so vpisane v register kulturne dediščine in niso v upravljanju državnega ali pooblaščenega muzeja ter niso vpisane v njegovo inventarno knjigo, pa postanejo spomeniki z razglasitvijo. Predlog za razglasitev na podlagi lastne presoje ali na predlog pobudnika pripravi državni oziroma pooblaščen muzej. Muzej mora o pripravi predloga za razglasitev seznaniti lastnika premočne dediščine, ki naj bi se razglasila za spomenik, in od njega pridobiti soglasje za razglasitev. Navedeno pomeni, da premočne dediščine brez soglasja lastnika ni mogoče razglasiti za spomenik. Izjemoma je to možno, če lastnik dediščine ni znan. Glede zbirke je treba ugotoviti, da se ta lahko v skladu z zakonom razglasi za spomeniško zbirko le, če so vse posamezne premočnine vpisane v inventarno knjigo zbirke. Spomenik državnega pomena se razglasi z aktom vlade (odlok), spomenik lokalnega pomena pa z odlokom predstavniškega organa pokrajine ali občine. Akt o razglasitvi mora vsebovati identifikacijo spomenika, vrednote, ki utemeljujejo razglasitev za spomenik, in varstveni režim spomenika.

Potrebno je omeniti, da so skoraj vsi premočni kulturni spomeniki pridobili svoj status na prvi način, tj. z vpisom v inventarno knjigo državnega ali pooblaščenega muzeja. Do pridobitve statusa premočnega spomenika z razglasitvijo prihaja le izjemoma.

8.3 Nacionalno bogastvo

Kot nacionalno bogastvo je mogoče šteti le premočnine, ki izpolnjuje eno ali več od naslednjih zahtev:

- ima status spomenika,
- je več kot 100 let stara arheološka najdba, ki izhaja iz izkopavanj in najdišč na kopnem ali pod vodo,
- je več kot 100 let star sestavni del nepremičnega spomenika, ki je bil razstavljen,
- je inventarizirana kot del zbirke muzeja, kot del zbirke javnega arhiva ali javne knjižnice ali kot pritiklina ali del zbirke cerkve ali druge verske skupnosti ali
- ima za Republiko Slovenijo kulturno vrednost zaradi svojega pomena.

Zadnja alineja določa, da je nacionalno bogastvo tudi premočnina, ki ima za Republiko Slovenijo poseben pomen. O tem odloči Minister za kulturo, če ta premočnina ustreza enemu ali več od naslednjih meril:

- je delo umetnika, oblikovalke ali oblikovalca, ustvarjalke ali ustvarjalca, pomembnega za določeno področje kulture v Sloveniji,
- je izdelek domače ustvarjalnosti oziroma znanja,
- je značilna s stališča dediščine Republike Slovenije ali njenih regij,
- je povezana z osebnostjo, pojavom ali dogajanjem, pomembnim za slovensko zgodovino oziroma za zgodovino v Republiki Sloveniji,
- je povezana s spomenikom ali drugim pomembnim kulturnim okoljem,
- je v Republiki Sloveniji redka, ogrožena ali bo postala redka.

Opredelitev nacionalnega bogastva je z vidika varstva pomembna predvsem glede na omejitve njegovega iznosa oziroma izvoza iz Republike Slovenije. Trajni, to je časovno neomejeni iznos ali izvoz nacionalnega bogastva iz prve, druge in tretje alineje zgoraj, je prepovedan. Trajni iznos ali izvoz nacionalnega bogastva iz četrte alineje zgoraj je dovoljen le v primeru izmenjave muzejskega, arhivskega ali knjižničnega gradiva, trajni iznos ali izvoz nacionalnega bogastva iz pete alineje zgoraj pa je mogoče dovoliti, kadar premoženje za Republiko Slovenijo nima takšne kulturne vrednosti, da bi njen trajni iznos ali izvoz pomenil osiromašenje nacionalnega bogastva. Začasni iznos ali izvoz nacionalnega bogastva se dovoli za največ eno leto, z možnostjo podaljšanja za največ pet let. Ministrstvo za kulturo lahko dovoljenje za iznos ali izvoz začasno prekliče, če obstaja sum zlorabe dovoljenja. Začasni preklic velja do ugotovitve dejanskega stanja, vendar najdlje tri mesece. V času začasnega preklica iznos ali izvoz ni mogoč, že izneseno dediščino pa je treba vrniti v Republiko Slovenijo. Če se ugotovi zloraba dovoljenja za iznos ali izvoz, se takšno dovoljenje prekliče.

Ker je ohranitev nacionalnega bogastva v javnem interesu, morata lastnik in posestnik nacionalnega bogastva izpolniti minimalne zahteve za njegovo hranjenje. Pri tem državni in pooblaščen muzeji preverjajo ustreznost hranjenja nacionalnega bogastva, dajejo njegovim lastnikom oziroma posestnikom navodila in nasvete za varovanje ter njegovo ohranitev. Zakon nalaga lastnikom in posestnikom, da zagotovijo varen prevoz nacionalnega bogastva. Tak prevoz lahko tako opravlja le državni oziroma pooblaščen muzej ali oseba, ki izpolnjuje pogoje za takšen prevoz na podlagi predpisov, ki urejajo prevoze denarnih pošiljk. Minimalni strokovne, tehnične in prostorske zahteve, ki jih morajo izpolniti lastniki oziroma posestniki pri hranjenju in prevozu nacionalnega bogastva so določeni s predpisom, ki ga je izdal minister za kulturo (pravilnik).

9. Nesnovna dediščina

Nesnovna dediščina so nesnovne dobrine, kot so prakse, predstavitve, izrazi, znanja, veščine, in z njimi povezane premoženja in kulturni prostori, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino.

Nesnovna dediščina se **vpíše v register nesnovne dediščine** skupaj s kulturnim prostorom, ki to dediščino podpira in omogoča njeno uresničevanje. V register se vpíše tudi avtorja oziroma nosilca nesnovne dediščine. Trenutno (okt. 2018) je v register nesnovne dediščine vpisanih 66 enot in 186 nosilcev nesnovne kulturne dediščine. Nosilec/izvajalec izročila, znanja ali dejavnosti je posameznik, društvo, neformalno ali formalno organizirana skupnost ali skupina.

Nesnovna dediščina, ki ima lastnosti, ki po zakonu utemeljujejo razglasitev premoženja za kulturni spomenik, in je vpisana v register, se lahko razglasi za **nesnovno dediščino posebnega pomena (spomenik)** ob smiselni uporabi postopka za razglasitev nepremičnega

spomenika. Nesnovna dediščina državnega pomena se razglasi z odlokom vlade, nesnovna dediščina lokalnega pomena pa z odlokom predstavniškega organa pokrajine ali občine. Akt o razglasitvi vsebuje identifikacijo nesnovne dediščine posebnega pomena, vrednote, ki utemeljujejo razglasitev za nesnovno dediščino posebnega pomena, določbe o celostnem ohranjanju nesnovne dediščine posebnega pomena, podpiranju skupnosti, skupin in posameznikov, ki so njeni nosilci, in varstvu kulturnih prostorov, povezanih z njo.

10. Pravice in obveznosti lastnika kulturne dediščine

Lastninska pravica in druge stvarne pravice na dediščini se smejo omejiti le v najmanjšem možnem obsegu, ki je potreben za uresničevanje varstva. Država, pokrajine, občine in drugi subjekti varstva morajo izbirati tiste ukrepe, ki so ob doseganju enakih učinkov najmanj omejujoči za lastnike. S tem se udejanja načelo sorazmernosti kot del načela pravne države.

Z dediščino je treba ravnati tako, da se zagotavlja čim večja ohranitev njenih kulturnih vrednot za prihodnost. S spomenikom je treba ravnati tako, da se dosledno upoštevajo in ohranjajo njegove kulturne vrednote in družbeni pomen. Lastnik oziroma posestnik mora s spomenikom ravnati kot dober gospodar.

Lastniki dediščine imajo pravico do brezplačnih pojasnil, nasvetov in navodil pristojne organizacije v zvezi z lastnostmi, družbenim pomenom, ohranitvijo in vzdrževanjem dediščine. Lastnik spomenika je upravičen tudi do nadomestila, če se mu zaradi varstvenega režima poslabšajo pogoji za gospodarsko izkoriščanje spomenika in tega v okviru varstvenega režima ni mogoče nadomestiti z drugo dejavnostjo. Omeniti je tudi treba možnost, po kateri lahko v primeru, ko so potrebni za varovanje, oživljanje spomenika ali izvedbo drugih ukrepov varstva izredni stroški, ki presegajo običajne stroške, koristi ter ugodnosti, izvirajoče iz statusa spomenika, in ti stroški niso v sorazmerju z zmožnostmi lastnika, država, pokrajina ali občina za ta namen v okviru možnosti prispeva javna sredstva.

Lastnik mora varovati spomenik v sorazmerju s svojimi zmožnostmi. Zavod lahko lastniku z odločbo odredi delno ali celotno izvedbo določenih ukrepov za izvedbo varovanja v sorazmerju z zmožnostmi lastnika ob upoštevanju koristi in ugodnosti, ki jih ima od dediščine. Zmožnosti lastnika ter koristi in ugodnosti iz tega člena se presojujejo v okviru obdavčljivega premoženja oziroma obdavčljivega prihodka.

11. Javna služba varstva kulturne dediščine

Dejavnost javne službe varstva obsega identificiranje, dokumentiranje, vrednotenje, interpretiranje in raziskovanje dediščine, ohranitev dediščine ter preprečevanje škodljivih vplivov nanjo, upravljanje dediščine, omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej, njeno predstavljanje javnosti in razvijanje zavesti o njej, razen če z zakonom ni določeno drugače. Dejavnosti javne službe varstva izvajajo Zavod za varstvo kulturne dediščine, državni in pooblaščen muzeji, izvajalci lokalnih javnih služb varstva dediščine in upravljavci dediščine.

Zavod za varstvo kulturne dediščine je javni zavod in osrednja državna institucija, ki jo je država ustanovila za **izvajanje javne službe varstva nepremične dediščine**. Zavod na podlagi zakona opravlja številne naloge, med drugim tudi izdaja kulturnovarstvene pogoje in soglasja za posege v dediščino, vodi evidenco raziskav, izdaja odločbe o arheološkem

najdišču, odreja lastniku spomenika izvedbo določenih ukrepov varstva spomenikov ter izvaja še številna strokovna opravila (pripravlja predloge za razglasitev za spomenik, pripravlja gradiva za smernice in mnenja v postopkih priprave planov, opravlja revizijo konservatorskih načrtov,...).

Država zagotavlja izvajanje **varstva premične dediščine** v okviru državne javne službe muzejev z ustanavljanjem državnih muzejev ter pooblaščenjem drugih muzejev (pooblaščenih muzeji). Državni muzeji so javni zavodi, ki jih ustanavlja država za zagotavljanje varstva premične dediščine. Pooblaščenih muzeji so muzeji, ki niso v državni lasti (regionalni muzeji v lasti občin, zasebni muzeji), ki jih je država pooblastila za opravljanje javne službe varstva premične dediščine. Muzeji, ki opravljajo državno javno službo, morajo biti vpisani v razvid muzejev. Muzej pridobi status pooblaščenega muzeja s podelitvijo pooblastila, ki ga na predlog ministra za kulturo sprejme vlada.

Državni in pooblaščenih muzeji kot državno javno službo varstva premične dediščine izvajajo identificiranje, dokumentiranje in interpretiranje dediščine, njeno zbiranje in inventariziranje, hrambo itn. Med najpomembnejšimi nalogami državnih in pooblaščenih muzejev je inventarizacija predmetov dediščine, saj s tem postanejo kulturni spomeniki (gl. zgoraj).

Državno javno službo varstva nesnovne dediščine opravljajo koordinator varstva nesnovne dediščine (Slovenski etnografski muzej), državni in pooblaščenih muzeji ter zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Naloge koordinatorja so podobne nalogam, ki jih za premično dediščino opravljajo državni in pooblaščenih muzeji, vključujoč usklajevanje dela muzejev in zavoda.

Varstvo dediščine se lahko izvaja tudi na lokalni ravni v okviru **lokalne javne službe**. Lokalna javna služba varstva dediščine obsega varstvo dediščine lokalnega pomena, financiranje muzejev in drugih subjektov varstva dediščine ter upravljanje spomeniških območij lokalnega pomena.

Nadzor nad izvajanjem določb ZVKD-1 in njegovih podzakonskih aktov izvaja **Inšpektorat RS za kulturo in medije**, ki je samostojen organ v sestavi Ministrstva za kulturo.

VIRI

- Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04 in 68/06)
- Komentar Ustave Republike Slovenije, fakulteta za podiplomske državne in evropske študije, 2002
- Temeljna Ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 1-4/91-I)
- Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16 in 15/17 – odl. US)
- Zakon o zavodih (Uradni list RS, št. 12/91, 8/96, 36/00-ZPDZC in 127/06)
- Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Uradni list RS, št. 77/07 – uradno prečiščeno besedilo, 56/08, 4/10, 20/11, 111/13, 68/16, 61/17 in 21/18 – ZNOrg)
- Zakon o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg)
- Predlog Zakona o varstvu kulturne dediščine (prva obravnava); glej: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=374&o=190&unid=PUB|D2F85E3015F15E24C1257324004A8B06>
- Gradbeni zakon (Uradni list RS, št. 61/17 in 72/17)